

STUDIE/STUDIES

Koncentrační tábor Flossebürg/ Concentration camp Flossebürg

Barbora Kosturová

Abstrakt

Studie je stručným přehlednutím historie koncentračního tábora Flossenbürg, vybudovaného nacistickým Německem v blízkosti hranic s protektorátem Čechy a Morava, jako zdroj pracovní síly pro kamenolom firmy Deutschen Erd und Steinwerken (DESt - Německé zemní a kamenické práce) vlastněné SS. Vězni zde internovaní byli zejména politickými vězni. Koncentračním táborem Flossenbürg prošlo na 100 000 vězňů – mužů, žen a dětí. Jednou z poboček tábora byl též koncentrační tábor v Holýšově.

Abstract

The study offers a brief history of concentration camp in Flossenbürg, built by Nazi Germany near the border with the Protectorate of Bohemia and Moravia, as a source of manpower for the quarry companies Deutschen Erd und Steinwerken (DESt - German Earth and Stone Work) owned by the SS. The prisoners were mainly political prisoners. In Flossenbürg concentration camp passed nearly 100 000 prisoners - men, women and children. One of the branches of the camp was also a concentration camp in Holyšov.

Klíčová slova: Internační tábory; Flossebürg; Holýšov

Key Words: Detention camps; Flossenbürg; Holyšov

1. Typy německých koncentračních táborů za druhé světové války

1.1 Internační tábory

Hlavním účelem těchto táborů bylo shromáždit zajaté lidi na malé ploše, kvůli snazšímu hlídání vězňů, kteří zde byli umístováni. Údajným důvodem pro internaci lidí v táborech bylo hlavně jejich odříznutí od povstalců či nepřátelských armád, aby jim bylo znemožněno těmto nepřátelům pomáhat a podporovat je. Tento druh táborů byl využíván hlavně na počátku historie koncentračních táborů (na Kubě a v Búrských válkách), kdy nebylo prvotním záměrem lidi systematicky vyvražďovat nebo je používat jako pracovní sílu. Výše uvedený druh táborů v průběhu dějin ale nevymizel. Internačních táborů se na našem území na počátku a během 2. světové války vyskytovalo hned několik, například v Praze, Lutíně, Svatobořicích atd.¹ Další internační tábory byly na území našeho státu zakládány také po ukončení 2. světové války a byly určeny pro všechny, kteří měli být souzeni mimořádnými lidovými soudy za spáchání činů dle retribučního dekretu č. 16/1945 Sb. Mimo naše území se internační tábory vyskytovaly například na území USA, kam byli umístováni Japonci, často i ti, kteří se narodili na území USA. Japonští obyvatelé byli v době války, hlavně po událostech v prosinci 1941², podezřelí z napomáhání nepříteli.

1.2 Pracovní tábory

Další typ táborů se vyvinul až po nástupu nacistů k moci. Přesněji řečeno roku 1933, kdy byl v Německu založen první koncentrační tábor – Dachau. Avšak největšího využití se pracovní tábory dočkaly až v letech 1937 – 1939, kdy se záměrně zvyšoval počet vězňů, kteří by byli využíváni k práci. Pro zvýšení počtu se začala vydávat nová nařízení. „*Tak výnos o ochranné vazbě z 25. ledna 1938 zajistil nové vězně pro*

¹ *Internační tábory* [online]. Dostupné z URL:

<http://www.lutin.cz/fotky/historie/internacni_tabory_v_cekach.pdf> [cit. 2013-12-01].

² V době po pro mnohé Američany šokujícím útoku na Pearl Harbour 7. prosince 1941 zavládla na území USA vlna nejistoty a protijaponských nálad. V souvislosti s válečnými úspěchy Japonského císařství v Tichomoří rostl i strach Američanů z možného útoku Japonců na samotné území USA, tedy v první řadě na západní pobřeží. Wikipedie [online]. Dostupné z URL:

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Americk%C3%A9_interna%C4%8Dn%C3%AD_t%C3%A1bory_pro_Japonce> [cit. 2013-12-01].

koncentrační tábory, protože ochrannou vazbu rozšířil nejen na politické odpůrce v užším slova smyslu, ale i na všechny osoby, které svým jednáním „ohrožovaly“ bezpečnost lidu a státu. Také prodlužováním ochranné vazby a povinností odpykat si ji v koncentračním táboře zvyšovala počet vězňů.“³

Pracovní tábory, na rozdíl od internačních, měly za úkol převýchovu asociálních⁴, nepohodlných a jinak nepřizpůsobivých vězňů. Jejich postupná převýchova a začleňování zpět do společnosti mělo být uskutečněno skrze práci v továrnách, lomech a dílnách. Avšak mezi těmito nepřizpůsobivými vězni bylo již od počátku velké množství politických vězňů, a proto je možné tyto tábory přirovnat například ke galejím, které byly v Evropě známé už od 18. století.⁵

Je nutné si uvědomit, že náprava prací nebyla to jediné, co nacistické Německo díky těmto táborům získalo. Pracovní tábory vznikaly hlavně při organizacích řízených SS, ale také při civilních továrnách. Díky tomu bylo možné z těchto táborů získávat velmi levnou pracovní sílu pro tyto organizace. Plán převýchovy byl tímto krokem plněn a SS mohla navíc zvyšovat své zisky. Jednou z takových organizací byla firma DEST, která byla důvodem pro vznik koncentračních táborů v blízkosti kamenolomů a cihelen.⁶ Díky přínosu velkého zisku, byl tento typ tábory nejrozšířenější. Po otevření východní fronty, se dokonce tyto tábory staly pilířem německé ekonomiky.

Ačkoli vězně čekala v těchto zařízeních velmi tvrdá práce, životní podmínky se nijak nelišily od podmínek v internačních táborech. Vězni byli podvyživení, často sužováni chorobami, a také fyzicky a psychicky napadáni dozorcí nebo svými spoluvězni, kteří byli pověřeni dohledem nad pracovními jednotkami nebo dohledem

³ BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 16.

⁴ Do táborů tak přibylí tuláci bez stálého bydliště, cikáni, lidé bez pravidelného zaměstnání, příživníci, osoby, které byly podezřelé z příživnictví a které byly trestány pro rvačky, rušení veřejného pořádku apod. BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 17.

⁵ *Fronta* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.fronta.cz/nastin-typologie-koncentracnich-taboru>> [cit. 20013-13-01].

⁶ 29. dubna 1938 KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. *Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945*. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 16.

v barácích.⁷ V kombinaci s namáhavou prací v podzemí, kamenolomech a továrnách se počet úmrtí zvětšoval každým dnem. Jediná naděje na záchranu života, kterou vězni měli, byla možnost propuštění. Na začátku války a fungování táborů bylo ještě možné doufat v propuštění, ovšem jen pokud vězeň neměl ve svých „papírech“ razítko *Návrat nežádoucí*. S postupem války a vývojem na frontách se i tato možnost stala pouhým snem a většina vězňů přestávala doufat, že by se ještě někdy podívali domů.⁸

1.3 Vyhlazovací tábory

Vyhlazovací tábory byly budovány až jako poslední typ výše popisovaných zařízení během války. I přes to se vryly do podvědomí lidí nejvíce. Snad pro jejich temnou, krutou a bezmocnou atmosféru a pro brutalitu, kterou se zaměstnanci těchto táborů vyznačovali. Na rozdíl od předchozích dvou typů, z tohoto tábora bylo téměř nemožné se navrátit domů. Ale i přesto se někteří vězni se svým osudem nechtěli smířit a hrstce takových se dokonce podařilo utéci.

Některé pracovní nebo sběrné tábory byly přebudovány na vyhlazovací koncem roku 1940. To se například týkalo snad nejnámějššího koncentračního tábora Osvětim, který byl zbudován v témže roce, koncipovaný původně jako karanténní a průchodný tábor. Až v roce 1941 byl zvětšen do obrovských rozměrů a určen k vyhazování a likvidaci židů. Byli zde ale také likvidováni lidé, kteří byli původně drženi v pracovních táborech a z různých důvodů se již k práci nehodili. Po roce 1942, kdy bylo ustanoveno tzv. konečné řešení židovské otázky, byly vybudovány pro potřebu vyhazování nové koncentrační tábory.⁹

1.4 Ostatní druhy táborů

⁷ 1. října 1933 nový velitel tábora Dachau Theodor Eicke k udržení „kázně a pořádku“ zavedl nové směrnice pro trestání vězňů. Podle nových směrnic se trestalo samovazbou o vodě a chlebu od 8 do 42 dnů, zavedly se tresty holí, později používané ve všech koncentračních táborech; směrnice přidávaly ke všem trestům 25 ran holí a uznávaly též trest smrti. Mírnějšími tresty byla těžká tělesná cvičení nebo špinavá a namáhavá práce, zastavení pošty, snížení potravinových přídelů aj. BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 13-14.

⁸ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. *Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945*. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 16.

⁹ BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 21.

Většina nařízení jasně definovala rozdíly mezi jednotlivými tábory a rozlišovala i vězně, kteří měli být rozděleni do příslušných druhů táborů. Jak ale válka postupovala, bylo čím dál obtížnější všechna nařízení dodržovat a stále větší množství druhů táborů se prolínalo. Kromě hlavních druhů táborů se dalo rozlišovat čím dále více dalších.

Zvláštní tábory (Sonderlager)

Tyto tábory byly určeny především pro vězně, kterým bylo ustanoveno tzv. zvláštní zacházení. Většinou se jednalo o vězně cizí i německé státní příslušnosti, kteří odmítli pracovat v průmyslových odvětvích Německa.

Pracovně výchovné tábory (Arbeitserziehungslager)

Tento druh táborů byl určen především pro vězně, kteří porušili pracovní smlouvu nebo podle stanovených hledisek nacistického Německa nepracovali dobře či byli propuštěni z vězení.

Zajišťovací tábory (Sicherungslager)

V zajišťovacích táborech čekali vězni na soud nebo transport do koncentračních táborů. Čekání zde mohlo trvat i několik měsíců.

Vězeňské tábory (Gefängnislager)

Vězeňské tábory sloužily k uvěznění lidí, kteří byli odsouzeni nacistickým lidovým nebo zvláštním soudem.

Trestné tábory (Straflager und Strafgefangenenlager)

Tento druh tábory podléhal justiční správě. Režimem se o moc nelišily od koncentračních táborů.

Společné tábory (Gemeinschaftslager)

Druh tábory sloužící hlavně pro cizí dělníky, kteří zde bydleli a odcházeli odtud každý den do okolí za prací.

Obytné tábory (Wohnlager)

Velmi podobným společným táborům, hlavní rozdíl můžeme sledat hlavně v tom, že v těchto táborech nebyli dělníci nijak střeženi. Další funkce, přebývaní zde a docházení za prací, zůstaly zachovány.

Dalšími velmi specifickými druhy táborů byly například tábory pro židy, pro cikány nebo zajatecké tábory.

Zmatek v označování táborů byl tak veliký, že dokonce musel být v květnu roku 1940 vydán pokyn, který jasně definoval koncentrační tábor a všechny ostatní tábory, které používaly název koncentrační tábor, musely být s okamžitou platností přejmenovány. Koncentračními tábory byly označovány pouze ty tábory, které přímo podléhaly inspektorovi koncentračních táborů. Jednalo se tedy o tábory Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald, Flossenbürg, Mauthausen a Ravensbrück. Dále se jako koncentrační tábory označovaly ty tábory, které spadaly do pravomocí Reichssicherheitshauptamt a počítala se k nim i židovská ghetta, například Terezín. Poslední tábory, které mohly termín koncentrační užívat, byly ty, ve kterých docházelo k internování politických vězňů, vězňů v ochranné vazbě, židů, vyznavačů bible, zločinců, asociálních živlů, homosexuálů a jiných.¹⁰

Koncentrační tábory na našem území

Koncentrační tábory na území okupovaného pohraničí a v protektorátu byly především pracovními komandy nebo pobočkami velkých koncentračních táborů. Nejvyšší počet poboček na našem území měl koncentrační tábor Flossenbürg. Největší ze všech poboček KT Flossenbürg byl tábor Richard v Litoměřicích. Nejznámější pobočkou byl poté bezesporu Terezín – Malá pevnost. Právě vězni z tohoto tábora byli pověřeni stavbou podzemních továren Richard I, II a III. Továrny Richard II a III však do konce války nebyly schopné plného provozu.

¹⁰ BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 93-95.

Na našem území se také nacházely ženské pobočné tábory. Z těchto typů poboček KT Flossenbürg byl nejznámější tábor v Holýšově¹¹, který byl založen roku 1944 asi 1km od obce. Na místě koncentračního tábora se původně nacházelo několik hospodářských budov, které byly zabaveny Němci roku 1939. Nově vzniklý tábor byl původně určen především pro židovské ženy ve věku od 14 let.¹²

1.2 Vývoj koncentračních táborů v Německu

1.2.1 Předválečný vývoj

Po nástupu Hitlera k moci v roce 1933 bylo nutné vyřešit otázku likvidace politických odpůrců. Postupné přípravy a plány tohoto procesu urychlilo zapálení Říšského sněmu,¹³ které dalo záminku a příležitost otevřeně vystoupit s myšlenkou likvidace

¹¹ Koncentrační tábor byl dokonale izolován od okolí. Všechna okna bez výjimky měla silné mříže, východy dvora i střechy byly opatřeny ostatním drátem nabitým elektrickým proudem. Ve dne i v noci tábor hlídaly německé ozbrojené dozorkyně SS. Poměry, které tam zavedli esesáci a esesačky, byly podobné jako v jiných nacistických mučírňách. Týrání, hlad, vraždy a nesnesitelné poměry hubily desítky vězňů, kteří byli pochováni na místním hřbitově. V dějinách tábora se zde vystřídalo celkem 5 100 žen. Přestože se tábor nacházel na bývalém českém pohraničí, Češky zde nebyly. Převážnou většinu tvořily Francouzky (50%), Polky (25%), Ukrajinky (24%), Rumunky, Maďarčky, Slovenky... Většina internovaných židovek byla nucena chodit na práci do muniční továrny Meißnerwerke Holleischen umístěné v lese Hořina. Některé z nich chodily někdy políčekovat, kopat a vykonávat ostatní mužské těžké práce. Za nedovolený odpočinek nebo jen za poklesnutí jejich výkonu byly drsně týrány. I když byl koncentrační tábor pouze pro ženy, bylo zde přechodně ubytováno 120 mužů, tedy židů. Po celých dvou měsících je transporty odvezly neznámo kam a jejich volné místo v táboře ihned zaplnilo dalších 300 židovských dívek a žen ve věku 11 – 30 let. Podle hlášení K. H. Franka ze dne 5. 3. 1945 pracovalo v muniční továrně na výrobu střeliva 694 vězenkyň. Táborem prošlo přes 5 000 vězňů. Dne 28. 4. 1945 koncentrační tábor v Holýšově násilím otevřela polská armáda a rozpustila ho. Během fungování koncentračního tábora zde zemřelo celkem 11 žen. Zmizeli sousedé [online] Dostupné z URL: <http://www.zmizeli-souseded.cz/pracestudentu/pisemne/prace14.html#6b> [cit.2013-12-06]. Viz též MORÁVKOVÁ, Naděžda – TAITL, Lukáš. *Holýšovské válečné tábory očima pamětníků*. Praha: viaCentrum, 2015. 120 s. ISBN 978-80-87646-10-6.

¹² BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 96-99.

¹³ 27. 2. 1933. V pozdních večerních hodinách vypukl požár v budově německého Říšského sněmu v Berlíně. Ačkoliv o skutečných iniciátorech zhářejí se dodnes vedou spory, čerstvě jmenovaný pruský ministr vnitra, Hermann Göring, okamžitě označil požár za signál ke komunistickému puči a požadoval pravomoci k tvrdým opatřením na ochranu státu. Těch se mu dostalo již následujícího dne, 28. února, kdy říšský prezident Hindenburg podepsal „Výnos na ochranu lidu a státu“, který výrazně omezoval osobní

odpůrců a urychleně zneškodnit všechny nepřátele režimu. „*Je to počátek komunistické revoluce! Nesmíme ztrácet ani chvíli. Nesmíme projevit soucit. Musíme zastřelit všechny důležitější komunisty, ať se nacházejí kdekoli. Dnešní noc musíme pověsit všechny komunistické poslance.*“¹⁴ 28. února 1933 bylo dokonce vydáno říšským prezidentem nařízení, které tyto zákroky legalizovalo.¹⁵ V březnu a dubnu téhož roku proběhla na území Německa rozsáhlá vlna zatýkání, která se týkala především příslušníků komunistické strany a sociálních demokratů, ale i všech ostatních, kteří se proti novému režimu stavěli do opozice.

Díky předchozím událostem se věznice v Německu začaly rychle zaplňovat, a proto bylo nutné učinit další opatření. Z těchto důvodů Heinrich Himmler, v té době policejní prezident v Mnichově, dostal příkaz vytvořit první koncentrační tábor na německém území. Koncentrační tábor Dachau byl zřízen v budovách bývalé továrny na výrobu stělného prachu. Jeden tábor však nedokázal odlehčit vězeňskému systému, a tak bylo zapotřebí zbudovat další koncentrační tábory, ve kterých by mohli být odpůrci režimu shromažďováni. Do konce června 1933 tak mělo pruské ministerstvo vnitra k dispozici 6 oficiálních táborů – Quendnau, Sonnenburg, Hammerstein, Lichtenburg, Werden a Brauweiler u Kolína nad Rýnem.¹⁶

Původní tábory ještě nebyli nástrojem organizovaného nelidského systému, ale místem, kde brutalita a násilí vycházely spíše od jednotlivců, tedy příslušníků SA nebo SS. Nacisté si však velmi rychle uvědomili, že vězni v koncentračních táborech by šli lépe a hlavně produktivněji využít právě ve prospěch Říše. Ačkoli výnos

práva jednotlivců, svobodu projevu, tisku, shromažďování, listovní tajemství atd. *Fronta* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.fronta.cz/kalendar/pozar-risskeho-snemu>> [cit.2013-13-01].

¹⁴ SHIRER, William L. *Vznik a pád třetí říše*. Praha: Naše vojsko, 2008, s. 64.

¹⁵ K podstatnému omezení politických práv a svobod však v Německu došlo již před jeho vydáním, a to na základě dvou nařízení říšského prezidenta. První neslo název na ochranu lidu a státu (*Verordnungen zum Schutz von Volk und Staat*) a bylo vydáno 28. února 1933. Druhé, z 21. března 1933, se nazývalo nařízení o zákeřných útocích proti vládě (*Verordnung zur Abwehr heimtückischer Angriffe gegen die Regierung der nationalen Erhebung*). Nařízení na ochranu lidu a státu vyřazovalo ústavní články zaručující svobodu názoru, shromažďovací právo, listovní tajemství a jiná základní občanská práva a svobody.

Živá paměť[online]. Dostupné z URL: http://www.zivapamet.cz/assets/files/Nacisticka_perzekuce.pdf [cit. 2013-06-06].

¹⁶ BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 21.

pruského vládního prezidenta z října 1933 uznával pouze 6 koncentračních táborů a zbytek narychlo vzniklých táborů měl být rozpuštěn, byli nacisté proti tomuto kroku a v nadcházejícím roce se objevovaly první pokusy učinit z koncentračních táborů pevná a trvalá zařízení.

Pro zvýšení počtu vězňů v koncentračních táborech se využívalo umělých postupů. Nejenže se zařazovali vězni asociální, komunisté, sociálně demokratičtí odpůrci, ale v průběhu dalších let to byli lidé vyhýbající se práci¹⁷ a odpůrci režimu z okupovaných zemí. V následném období se také zvětšovalo národnostní zastoupení v jednotlivých táborech. Zatímco v začátcích války byli věznění hlavně němečtí občané, v dalších letech přibývali Češi, Poláci, Francouzi, Holanďané, Belgičané, Srbové, Chorvati a Rusové.¹⁸

¹⁷ Muži ve věku, kdy jsou podle úředního lékaře schopni pracovat, kteří bez udání důvodu odmítli dvě nabídnuté pracovní příležitosti nebo bezdůvodně opustili práci. BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969, s. 16.

¹⁸Tamtéž s. 18.

2 Stručná historie koncentračního tábora Flossenbürg

2.1 Historie města Flossenbürg

Město Flossenbürg leží nedaleko hranic s Českou republikou v Horní Falci v Bavorsku. Toto malé město obklopené lesy a kopci skrývá ve svém nitru místo, na které by raději místní zapomněli. Nenápadná vesnice ležící uprostřed lesů byla známá hlavně pro své žulové bohatství a zříceninu románského hradu. Tato zřícenina stojí na kopci, který byl postupně kvůli těžbě kamene skoro rozebrán, jako tichá připomínka let dávno minulých.

První zmínka o Flossenbürgu pochází z roku 1125, kdy hrad a jeho okolí připadl hraběti Berengarovi I. Po vystřídání dalších dvou pánů se hrad stal v roce 1212 majetkem českých zemí, tedy za vlády krále Přemysla Otakara I. Až do 16. století byl hrad většinou v rukách českých panovníků, ačkoli ti ho velmi často dávali do zástavy. Posledním majitelem hradu z řad českých králů byl Jiří z Poděbrad, který hrad získal zpět do vlastnictví českého království, pro nedostatek financí se ho však musel během své vlády vzdát. Od 16. století byl hrad stal domovem lapků z přilehlého okolí. Jeho definitivní konec přinesli Sasové, kteří hrad dobyli a vypálili. Během 19. století byl hrad, nebo spíše jeho torzo, ohrožován těžbou kamene. Naštěstí práce byly ukončeny včas a zřícenina zůstala zachována.¹⁹ Ve 20. století obyvatelé nedalekého okolí objevili turistický potenciál tohoto místa a Flossenbürg se stal díky zřícenině hradu vyhledávanou turistickou oblastí. Později toto místo začalo stále více přitahovat pozornost nacionalisticky smýšlejících obyvatel Německa. Ti v této oblasti stále více spatřovali téměř na hranicích stojící obrannou baštu proti hrozícímu nebezpečí ze strany slovanských sousedů. A téměř nikdo si již nevzpomněl na to, že mezi jeho vlastníky patřili právě i čeští panovníci, kteří tento hrad vlastnili po dlouhé roky. Díky těmto návštěvníkům se zřícenina stala jedním z mnoha nástrojů propagandy SS, která měla ospravedlnit budoucí plány, které SS s tímto malebným městečkem měla. Zřícenina hradu však nebyla jedinou věcí, která přitahovala lidi k tomuto místu. Od konce 19. století zde díky značným zásobám žuly začala vznikat celá řada kamenolomů. Flossenbürg se postupně stal dělnickou obcí, kde kamenická práce byla hlavním zaměstnáním místních a formovala i další oblasti jejich životů. S nástupem nacistů k moci a s rozvojem jejich plánů na výstavbu a přestavbu Německa se Flossenbürg znovu dostal do hledáčku představitelů SS a hlavně těch, kteří stáli zároveň ve vedení firmy DEST. Vězeňskou prací SS rozšiřovala svou mocenskou sféru

¹⁹ Hradý [online]. Dostupné z URL: <http://www.hradý.cz/?OID=11035> [cit. 2013-05-25].

a získávala dodatečné zdroje, aby mohla uskutečňovat své politické a rasistické plány teroru. Proto byly práce a proces ničení uvnitř systému do jisté míry spjaty.

2.2 Firma DESt

Mezi nejpověstnější vězeňské podniky patřily právě výroby cihlářsko-kamenických závodů DESt založené 29. dubna roku 1938 v Berlíně. Tato firma byla založena jako pobočka Amstgruppe W a byla řízena SS-WVHA,²⁰ v jejímž čele stáli Obergruppenführer generálporučík Waffen SS Oswald Pohl²¹ a SS Gruppenführer generálporučík Waffen SS Georg Lörner.²² Firma DESt zřídila své podniky v blízkosti množství koncentračních táborů nebo koncentrační tábory byly stavěny právě v místech, která pro DESt slibovala zisky. Firma DESt vlastnila lomy a kamenické dílny, cihelny a v budoucnu také provozy, které spolupracovaly s firmami zaměřenými na zbrojní průmysl. Ve Flossenbürgu, Mathausenu, Gross-Rosenu a Natzweileru zpracovávali vězni kámen těžенý v přilehlých lomech. Cihelny a pískovny se pak nacházely v Sachsenhausenu, Berstedtu u Buchenwaldu, Neuengamme, Osvětimi,

²⁰ SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt – Hlavní úřad SS pro hospodářství a správu.

Wikipedie[online]. Dostupné z URL: en.wikipedia.org [cit.2013-05-25].

²¹ Oswald Ludvíg Pohl, narozen 30. června 1892, byl nacistický úředník a člen SS. Během 1. světové války bojoval v námořnictvu, hlavně v oblasti Baltského moře. V roce 1925 se stal členem SA a v roce 1926 členem nacistické strany. V roce 1935 se stal šéfem správy a říšským pokladníkem pro SS. Poté založil Inspekci pro koncentrační tábory, ta měla organizovat a dohlížet na správu koncentračních táborů. Také založil Sdružení pro zachování a posílení německých kulturních památek, které mělo renovovat Wewelsburg, starý hrad, který se měl na Himmlerovu žádost stát kulturním a vědeckým velitelstvím SS. Během války se stal velitelem SS-WVHA a získal hodnost SS-Obergruppenführer. Po válce se Pohl skrýval, nakonec byl roku 1946 britskými jednotkami chycen a předán soudu. Za své zločiny byl odsouzen k smrti, rozsudek byl vykonán 8. června 1951.

Wikipedie[online]. Dostupné z URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Oswald_Pohl [cit.2013-05-25].

²² Georg Lörner, narozen 18. února 1899, byl SS-Gruppenführer a generálporučík Waffen-SS. Byl také zástupcem Oswalda Pohla v SS-WVHA, velitelem Amstgruppe B a zástupcem velitele Amstgruppe W. Amstgruppe B měla na starost dodávky jídla a oblečení do koncentračních táborů a dodávky jídla, uniforem a vybavení pro dozorce v koncentračních táborech. Amstgruppe W měla na starost provoz a údržbu různých strojírenských provozů, manufaktur a firem poskytujících služby na území Německa a okupovaných zemí, stejně tak jako poskytování oblečení určené pro koncentrační tábory. Po válce byl souzen za válečné zločiny. Trest smrti byl zmírněn na doživotí, tento trest byl však také změněn na 15letý trest. Lörner byl propuštěn v roce 1954.

Wikipedie [online]. Dostupné z URL: http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_L%C3%B6rner [cit.2013-05-25].

Hopehillu a Stutthofu, dokonce i v Treblince. Díky ohromným plánům na programy výstavby na území Říše stoupá prudce poptávka po kvalitní žule. Tento fakt vítali nejen majitelé lomů, ale hlavně představitelé nacionálních socialistů, kteří věděli, jak z těchto míst za malé náklady dostat co nejvíce.

Firma DESt se také zabývala získáváním stavebního materiálu z bombardovaných měst na německém území. Ničením měst stále více rostla poptávka po stavebním materiálu a tak bylo potřeba zvýšit produkci kamene. V posledních válečných letech měla DESt čtrnáct závodů, lomy, cihelny a provozy, které sloužily táborům jako mlýny masového ničení. V květnu 1942 bylo nasazeno 9421 vězňů ve všech podnicích společnosti DESt, z toho 1700 ve Flossenbürgu a v září 1944 se jednalo o více než 23000 mužů ve všech podnicích dohromady.²³

Spolupráce s firmami zabývajícími se zbrojním průmyslem vznikla ve druhé polovině války, kdy se rozběhly boje na více frontách najednou a Německo potřebovalo posílit své armády nejen střelivem ale i novými zbraněmi. DESt proto začala spolupracovat s firmami Messerschmitt a Stey-Daimler-Puch. Největší oblastí, kde DESt zaměřila svou pozornost právě na zbrojní průmysl, se stalo město Sankt Georgen an der Gusen. Právě sem DESt přesunula své velitelství a právě v tomto městečku zřídila jednu z nejbrutálnějších poboček koncentračního kempu Mauthausen známou jako Gusen II. Moderní a důmyslná podzemní továrna vyráběla produkty značky Messerschmitt a fungovala až do května roku 1945 pod krycím názvem *B8 Bergkristall - Esche II*.²⁴ Výroba produktů především značky Messerschmitt se nevyhnula ani ostatním koncentračním táborům. Ve Flossenbürgu byly rovněž některé kamenické dílny přestavěny na tovární haly a vězni zde začali pracovat na komponentech potřebných pro stavbu letadel ME109 a ME262.

²³ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*, ss. 186, 187.

²⁴ Wikipedie [online]. Dostupné z URL: en.wikipedia.org/wiki/Saint-Georgen-an-der-Gusen [cit.2013-05-25].

2.3 Historie koncentračního tábora

2.3.1 Založení KT Flossenbürg

Ve 30. letech 20. století vlastník flossenbürgského lomu a zároveň starosta Flossenbürgu, jako pravý příznivec nacismu přesvědčil Heinricha Himmlera, aby založil jeden z koncentračních táborů právě ve Flossenbürgu. Místní žulový lom, který se pyšní jednou z nejkvalitnějších žul v Německu, byl velkým lákadlem pro firmu DESt, která měla dodávat kámen pro plánovanou výstavbu a přestavbu Říše. Navíc místo pro výstavbu bylo ideální jak pro zvýšení zisků SS, tak i pro využití polohy místa pro ideologii a také zásobování novými vězni. Tento fakt pro výstavbu nového koncentračního tábora silně podpořil vládní prezident Horního Falcka Wilhelm von Holzschuher²⁵. V březnu 1938 se povedlo definitivně přesvědčit šéfa správy SS Oswalda Pohla a inspektora koncentračních táborů Theodora Eickeho,²⁶ aby dali stavbě koncentračního tábora ve Flossenbürgu zelenou.

Koncentrační tábor Flossenbürg vznikl v květnu 1938 na louce za městem, jen přibližně 100 m od posledního domu ve Flossenbürgu a jeho prvním velitelem se stal SS Sturmbannführer Jacob Weisborn.²⁷ První vězni v koncentračním táboře byli Němci. Tito vězni byli většinou oběti velké zatýkácí akce v letech 1937 a 1938 proti kriminálníkům a asociálům a byli do nově vznikajícího tábora přivezeni z Dachau. Do Flossenbürgu bylo dovezeno přibližně 100 nových vězňů z řad tzv.

²⁵ Wilhelm von Holzschuher, narozen 2. září 1893, byl německý statkář a zemědělec. V letech 1934 – 1939 byl vládním prezidentem Dolního Bavorska a Horního Falcka. V březnu 1938 se sešel s Hubertem Karlem, Theodorem Eickem a Oswaldem Pohlem, aby připravili vznik nového koncentračního tábora ve Flossenbürgu, jehož žulový lom mohla využít firma DESt pro zisk levnějšího stavebního kamene. *Wikipedie* [online]. Dostupné z URL: http://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Holzschuher [cit.2013-06-02].

²⁶ Theodor Eicke, narozen 17. října, se zúčastnil bojů v první světové válce jako dobrovolník císařské německé armády. Později se přidal k nacistům. V roce 1934 se zúčastnil tzv. Noci dlouhých nožů. Později velel jednotkám SS-Totenkopfbände, které byly strážní službou koncentračních táborů, později přeměněné na divizi Waffen-SS. V roce 1942 získal Eicke hodnost SS-Obergruppenführer a generál Waffen-SS. Velel jednotkám Waffen-SS až do své smrti v roce 1943, kdy byl jeho letoun zasažen sovětskou palbou a zřítíl se. *Wikipedie* [online]. Dostupné z URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Theodor_Eicke [cit.2013-06-02]

²⁷ *Holokaust projekt* [online] Dostupný z URL:

<http://www.holocaustresearchproject.org/othercamps/flossenburg.html> [cit.2013-06-02].

profesionálních kriminálních, kteří byli označeni zeleným trojúhelníkem. Tito vězni začali budovat celou infrastrukturu tábora a baráky pro vězně. Začali také připravovat kamenolomy pro těžbu a následné opracování kamenů. Do konce roku byla kapacita tábora 1500 vězňů, která byla ihned naplněna a během let několikrát překročena.

Celý tábor se stavěl na hornatém podkladě za pomoci těch nejjednodušších nástrojů. Vězni museli celou oblast zplanýrovat, postavit terasy a poté teprve mohli začít s výstavbou baráků a dalších budov. Ke konci roku 1938 bylo postaveno přes 20 dřevěných baráků pro vězně. Důstojníci SS nebydleli v lágru, ale osídlili blízký kopec, na kterém bylo vybudováno SS sídliště s prostornými rodinnými domy. Domky s kamennou podezdívkou pak byly rozmístěny podle táborové hierarchie, nejvýše na kopci tedy stál dům ředitele tábora. Řadoví vojáci obývali baráky, které vznikly na totéž kopci jako baráky pro vězně. Obě skupiny lidí dělil pouze plot, který byl zprvu jednoduchý drátěný, až později vysoký z ostnatého drátu a s elektrickým proudem.

Táborová výstavba probíhala zcela neskrytě před okolním světem, a tak není divu, že se zpráva o novém lágru rychle rozšířila do okolí. O stavební zakázky se ucházeli firmy z celé říše, ale i zemědělci z okolí nezůstávali pozadu a zasílali žádosti o zapůjčení vězňů. I v průběhu války se flossenbürgský tábor netajil před okolím. Lidé kolem tábora projížděli, když cestovali do dalších měst po jediné cestě z města do Tirschenreutu. Někteří stále využívali služeb vězňů ve svých podnicích či v zemědělství, jiní s nimi přicházeli do každodenního kontaktu v kamenolomu či na nádraží. Dokonce i návštěvníci Flossenbürgu, kteří sem jezdili za turistikou či navštívit své příbuzné dobře věděli o existenci tábora a nebáli se o něm mluvit a psát v dopisech svým blízkým.

Během dvouleté výstavby vězni vybuvovali celou infrastrukturu tábora. Bylo postaveno na 20 baráků pro vězně, SS sídliště a uvnitř tábora ještě dvě velké podlouhlé dvoupatrové budovy. V prostoru mezi nimi se pak nacházel Apelplatz, místo, kde vězni každé ráno a každý večer měli nástup na spočítání a přidělení jídla. A kde také byly zpočátku veřejně prováděny fyzické tresty za prohřešky a popravý oběšením. V jedné z budov napravo od táborové brány se nacházela kotelna, prádelna, sprchy, místnosti na dezinfekci vězňů a také místnost pro holiče. Ve druhé budově

nalevo od táborové brány pak SS umístili táborovou kuchyni se skladem jídla výhradně pro vězně.

2.3.2 KT Flossenbürg od roku 1940

Fáze výstavby byla kolem roku 1940 dokončena, většina budov stála a lom byl v provozu. V táboře žilo kolem 2600 vězňů a počet nově příchozích, stejně tak jako počet úmrtí plynule stoupá. Po výstavbě celého tábora nastala nutnost zvýšit úroveň zajištění ochrany tábora kvůli přívalu nových vězňů, hlavně lidí z nově obsazovaných zemí v Evropě, tak i zvětšit kapacitu, která byla stále jen pro 1500 lidí, a která absolutně nedostačovala množství vězněných mužů. Poprvé za dva roky přišla myšlenka rozšířit tábor. Rozšíření se týkalo zejména výstavby budovy ředitelství, tzv. komandantury, a zároveň zvýšení počtu baráků pro vězně a posunutí elektrického oplocení a strážních věží.

Nejprve byla zahájena výstavba komandantury, administrativní budovy celého tábora, která byla vzdálena několik desítek metrů od táborové brány a měla sloužit především veliteli tábora, jeho pobočnickům, písařům a jejich archivům, byla zde ale také vyslyšací místnost. Plánový průchod pod komandaturou, který se měl stát novým vstupem do koncentračního tábora, dokonale splňoval myšlenku o „nadčlověku“. Vězni by museli procházet pod nohama německých důstojníků, kteří pracovali v budově na administrativních záležitostech tábora, a bylo by tak hned zřejmé, kdo má v rasové hierarchii navrch. Komandantura byla postavena ze žuly z místního lomu, vězni nesměli k transportu používat žádné pomůcky, každý nosil kamení na vlastních ramenou. Žula, kámen, který má přetrvat 1000let, možná i proto je komandantura dnes jednou z mála dochovaných budov bývalého koncentračního tábora, která stojí uprostřed rodinných domů, jako tichá připomínka hrůz a utrpení, ke kterým docházelo v tomto místě každý den.

K plánovanému navýšení kapacity naštěstí nedošlo a tábor nikdy nebyl rozšířen do takové velikosti, jakou původně velící důstojníci zamýšleli. Táborová brána zůstala na svém místě i se všemi náležitostmi jako byly třeba dva nápisy umístěné na jejích sloupech. První nápis, známý dnes mezi širokou veřejností, zněl „Arbeit macht Frei“ - práce osvobozuje. Nápis, který vlil do žil nově příchozích

vězňů, kteří žádný jiný tábor nezažili, naději na svobodu. Bohužel to byla jen další z mnoha lží. Druhým takovým nápisem byl „Ochranný tábor“. Tímto nápisem se snažila SS přesvědčit místní lidi, že tábor stojí pro jejich vlastní bezpečí a vězni jsou posbírání zločinci ze všech koutů světa. Další nápisy, které měly ve věznicích živit naději na propuštění a návrat domů a udržet je v poslušnosti, byla tzv. táborová hesla. *„Existuje jediná cesta ke svobodě a jejími milníky jsou: poslušnost, poctivost, řád, čistota, střídmost, pravdivost, obětavost a láska k vlasti – tak zněla hesla vyrytá do kamenů lemujících schody flossenbürgského tábora. Všichni nově příchozí se je musejí na nátlak SS-manů naučit nazpaměť. Jejich cynismus je nabíledni. Stejně tak jako heslo „Práce osvobozuje“ slibuje vězňům svobodu, budou-li poslušní, pilní a budou-li se řádně chovat.“*²⁸

Realita v táboře byla ale zcela jiná. Propuštěna byla jen hrstka vězňů z celkového počtu přibližně 100 000 vězňů, kteří byli zapsáni v koncentračním táboře Flossenbürg nebo v jeho pobočkách, a jen na počátcích válečných let. *„Propuštění má nejruznější důvody. Koncentrační tábor tak kupříkladu mohou opustit Svědci Jehovovi, pokud se zřeknou své víry. Homosexuálové se za příslib svobody musejí dát kastrovat. Některé vězně propustí v rámci amnestie. Příslušníci SS ovšem o „propouštění“ mluví i v případech, kdy internované pošlou do jiných vězeňských zařízení nebo k armádě. Každý propuštěný se pod hrozbou nejtěžších trestů musí zavázat k naprosté mlčenlivosti.“*²⁹

Kromě naplánované komandatury docházelo k výstavbě nových strážních věží a úpravě oplocení. Staré věže, připomínající spíše myslivecké posedy, nebyly na hlídání velkého množství vězňů zcela vhodné. Proto se SS rozhodla z místní žuly vystavět strážní věže podél plotu. Plot musel být také nahrazen, na začátku fungování tábora postačil obyčejný plot s ostnatým drátem. Kvůli zvyšujícímu se počtu vězňů, ale stoupala možnost, že by některý utekl a tak bylo nutné postavit betonové sloupy a vybavit je elektrickým oplocením kolem většiny tábora, hlavně v úseku, kde se

²⁸ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. *Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945*. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 31.

²⁹ Tamtéž, s. 27.

zdržovali vězni. Elektrický plot nebyl nikdy natažen v zadní části tábora, kde bylo v údolí nově vystavěno krematorium a přístup tam měla pouze hrstka vězňů.

Požadavek vystavět krematorium byl vznesen v roce 1940, kdy přibývalo transportů, nemocí a úrazů v kamenolomu, a tím pádem rostl i počet mrtvých těl, která bylo nutno co nejdříve zlikvidovat. Okolní krematoria příliv těl z koncentračního tábora již nezvládala a skladovat mrtvé po delší čas přinášelo jen další epidemie nemocí do tábora už tak plného vysílení a každodenně přítomnou smrtí. Místo pro krematorium bylo vybráno právě v údolí na hranici tábora. Velitelé tábora si mysleli, že tím skryjí před zraky vězňů a lidí jeho výstavbu i zápach, který se linul při pálení lidských těl. Opak byl ale pravdou, všichni vězni moc dobře věděli, jaká stavba stojí v údolí za tábořem a zápach, který sem přinášel vítr, byl nezaměnitelný a postupně se stal součástí každodenního života v táboře. Krematorium se dočkalo stavebních úprav i během dalších válečných let. Jednalo se především o úpravy, které urychlily přepravu těl do údolí a také zvýšily bezpečnost tohoto místa, jelikož kolem krematoria z důvodu malé přístupnosti byl jen obyčejný plot s ostnatým drátem a žádné strážní věže.

Po roce 1941 probíhaly ve flossenbürgském koncentračním táboře další změny. Jednalo se o způsob a počet popravovaných vězňů. Vězni zde umírali od počátku fungování tábora na hlad, zimu, jako oběti vražd nebo za pokusy o útěk. Samozřejmě denně umírali vězni v kamenolomu a také ve velkém vězni umírali při epidemiích různých nakažlivých nemocí, jako byla úplavice či tyfus. Od února 1941 se ale začalo s cíleným vražděním určitých skupinek vězňů. Veškeré popravy se měly udát potají, bez povšimnutí, a proto se popraviště zřídilo vedle krematoria v údolí, kam mělo přístup jen omezené množství vězňů. *„Masové vraždy se SS snaží vykonávat potají. Přesto neprojdou bez povšimnutí. Vězni vídají popravčí čtyř SS v táboře. Někteří spoluvězni zmizí beze stop. Nosiči mrtvol a obsluha krematoria musejí odstraňovat tělesné pozůstatky zavražděných. Vězeňští písaři škrtnají jména v seznamech.“*³⁰

³⁰ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. *Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945*. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 43.

Cílené popravky byly zaměřeny hlavně na vězně z Polska³¹ a válečné zajatce ze SSSR,³² kteří byli přiváženi do Flossenbürgu rovnou s fronty nebo byli zařazeni do pracovních komand na mnoha místech v Bavorsku a Horní Falci. Mezi tyto vězně patřili i agenti cizích států, kteří byli polapeni na německém území a drženi ve vězení v koncentračním táboře. Mezi nejznámější vězně patří např. Wilhelm Canaris³³ a Dietrich Boenhoffer. Další ohroženou skupinou se stali nemocní, staří anebo handicapovaní vězni. S vězni fyzicky slabými, nemocnými apod. se od počátku fungování tábora zacházelo jako s nepotřebnými věcmi. Nechávali se svému osudu bez péče a pomoci. Jiní měli to „štěstí“, že byli vybráni k masové likvidaci a jejich trápení tak bylo ukončeno rychleji.³⁴

Jednou takovou cílenou vyvražďovací akcí byla celoplošně vyhlášená akce s názvem 14f13. Tato akce byla vyhlášena na začátku roku 1941, podle ujednání mezi Himmlerem a Bouhlerem, vedoucím programu eutanazie, pod názvem „akce T4“. Pojmenování akce bylo odvozeno z berlínské adresy centrály programu. Na jaře 1941

³¹ 23. ledna 1941 dorazil do flossenbürgského tábora transport takřka šesti stovek polských vězňů z koncentračního tábora Osvětim. 6. února začali příslušníci SS část této skupiny cíleně vyhlazovat. Od února 1941 vyvraždí příslušníci SS během půl roku více než 200 polských mladíků a mužů. ...Počínaje vraždami těchto polských zajatců se koncentrační tábor stává místem, kde se plánovitě likvidují určité skupiny osob. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 44.

³² Od září do prosince 1941 prověřuje řízenské gestapo v Dolním Bavorsku a Horní Falci pracovní komanda wehrmachtu. Jen za tuto dobu tu pod označením „nepotřebné živly“ vybere 330 sovětských válečných zajatců. Ty pak v koncentračním táboře Flossenbürg postřílí. Celkem padne za obětí těmto popravám více než 1000 sovětských válečných zajatců. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 45.

³³ Wilhelm Franz Canaris (1. leden 1887 – 9. duben 1945) byl německý námořní důstojník a pozdější admirál, který byl od 1. ledna 1935 do 11. února 1944 vedoucím Abwehru, vojenské zpravodajské služby OKW. Zároveň byl členem německého protinacistického odboje a podílel se na atentátu na Hitlera z července roku 1944. Jako vedoucí Abwehru protežoval některé konzervativní účastníky odboje, kterými byli například Hans Oster, Dietrich a Klaus Bonhoeffer a Hans von Dohnanyi. 9. dubna 1945 byl po rozsudku stanného soudu SS popraven v koncentračním táboře Flossenbürg. *Wikipedie* [online]. Dostupné z URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Canaris [cit.2013-06-09].

³⁴ „Pětapadesátiletý Eugen Plappert, mnohonásobně vyznamenaný cyklista, patřil od roku 1938 k vězňům koncentračního tábora Flossenbürg. Pro stáří a nervovou chorobu ho příslušníci SS společně s více než stovkou dalších zajatců odvezou do léčebného a zaopatřovacího ústavu v anhaltském Bernburgu. Všem takto vyselektovaným vězňům namluví, že je čeká ozdravný pobyt na statku. 12. května 1942 Eugena Plapperta v Bernburgu zavraždí plynem. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 45.

se pak začali vyčleňovat slabí a nežádoucí vězni v koncentračních táborech a byli předáváni ke zplynování. V administrativě se však již uváděl název akce „zvláštní zacházení 14f13.“ Pod tímto označením byla vedena u Inspekce koncentračních táborů. Akce se původně měla dotýkat jen vězňů asociálních, tedy „životů nehodných života“. Ke konci eutanazie však hrozilo, že personál provádějící celou akci ztratí práci, a tak bylo rozhodnuto o rozšíření celé akce. Byla vypracována nová hodnotící kritéria a SS rozhodla, že se eutanazie bude týkat obecně všech vězňů neschopných práce a rasově nebo politicky nežádoucích. Počet obětí v táborech se několikanásobně zvýšil. Od roku 1942, kdy Německo potřebovalo zvýšit pracovní nasazení, se ale akce výrazně omezila, i přesto však pokračovala dál. Vybírání vězňů na smrt nemělo s lékařskou činností nic společného, často se ani nezaznamenávala žádná lékařská data, stačilo jen zaznamenat předchozí tresty, politický postoj či prostě jen rasovou příslušnost. Vězni byli cíleně klamáni ještě dříve, než dorazila komise, která vězně vybírala. Vězni byli dokonce vyzváni, aby se dobrovolně přihlásili ti, kteří chtějí být zařazeni do tábora „na zotavenou“. Co se potom s těmito vězni stalo, se ukázalo až tehdy, když se transporty vrátily s jejich osobními věcmi zpět a ty se pak zařadily do skladu. Transporty z Flossenbürgu mířily na zámek Hartheim, který zůstal jediný v provozu i po roce 1943. Na oficiální úmrtní listy se pak zaznamenala přirozená příčina smrti a doba úmrtí se lišila alespoň o týden, aby nevznikala zbytečná podezření.

Selekce probíhali v táborech i nadále. Vyčleňování vězňů se uskutečňovalo hlavně při nástupech – apelech, v ubikacích nebo lékařských barácích. Účel byl velmi jednoduchý, aby nově příchozí vězni měli místo, musela se SS zbavit vězňů vysílených, nemocných a zraněných. Vězni už byli většinou zavražděni přímo v táboře. Nejčastějšími způsoby usmrcení bylo zastřelení, zplynování, otrávení injekcí do srdce anebo smrt hladem. „*Selekce na revírech patřily časem k normálnímu služebnímu provozu. Ve Flossenbürgu vybral na podzim 1944, když byl stav nemocných zvlášť vysoký, vedoucí lékař SS nemocné podle vlastní úvahy a usmrtil je fenolem*³⁵“. Někdy se volil ale transport do některého z táborů smrti.³⁶

³⁵ SOFSKY, W. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Argo: 2006, s. 257.

³⁶ Tamtéž, s. 251-257.

S rostoucím počtem vězňů bylo nutné tábor rozšířit nebo vytvořit pobočky na okupovaných územích. Z KT Flossenbürg se tedy roku 1942 stal hlavní koncentrační tábor (centrála) pro velmi široký systém nově vznikajících lágrů – poboček. Během války tak Flossenbürg spravoval přibližně 90 poboček, z nichž 25 bylo určeno pro ženy. Pracovní podmínky a šance na přežití se v mnoha pobočkách velmi lišila. Velké množství těchto poboček vznikalo také na území okupovaného pohraničí a protektorátu. Zastoupení českých vězňů v těchto pobočkách bylo téměř mizivé a to hlavně z těch důvodů, že přetrvávalo nebezpečí možnosti vzniku vzpoury, která by případně mohla být podpořena ze strany českých partyzánů. Velitelství ve Flossenbürgu se staralo především o poskytování vězňů na práci a výpomoc a samozřejmě také o inkasování peněz. *„Většina pobočných táborů vzniká za účasti civilních úřadů a podniků. Místní obyvatelstvo je mnohdy poprvé konfrontováno s vězni koncentračního tábora. Těm často pomáhají váleční zajatci či nuceně nasazení. Tu a tam poskytnou vězňům potraviny i Němci, kteří také občas tajně pomohou doručit jejich dopisy příbuzným. Každodennímu životu vládne tvrdá práce a špatné zaopatření.“*³⁷

2.3.3 KT Flossenbürg od roku 1943 do roku 1945

Koncentrační tábor ve Flossenbürgu se stal velmi rychle významným hospodářským prvkem nejen ve Flossenbürgu a blízkém okolí, ale i v celém regionu. Od roku 1940 mohli posílat lidé a firmy žádosti na velitelství koncentračního tábora k přidělení vězňů, kteří pak vykonávali různé zemědělské nebo řemeslné práce. Od roku 1942 však mohli o vězně na práci žádat pouze velmi důležití dodavatelé, hlavně ze zbrojního průmyslu. Zvrat ve válce totiž znamenal její delší trvání, než se původně předpokládalo a Německo potřebovalo zvyšovat především zbrojní výrobu. Řada firem proto přesouvá svou výrobu blíže nebo přímo do koncentračních táborů. Od roku 1943 je zahájena zbrojní výroba i ve Flossenbürgu. V prostorách, původně určených pro opracovávání kamene v lomu, se vězni museli začít věnovat výrobě

³⁷ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 57.

stíhacích letounů značky Messerschmitt. Práce v lomu se téměř zastavila a na výrobě letadel se podílelo zhruba 5000 flossenbürgských vězňů.

Změna náplně práce byla nejvíce vítaná samotnými vězni, kteří už nemuseli dělat vyčerpávající práci v místním kamenolomu. Životní podmínky se nepatrně zlepšovaly, ubývalo smrtelných úrazů, vězni už nebyli vystaveni místnímu nevlídnému počasí. Tuto práci ale nemohl vykonávat každý. Ti, kteří chtěli být přesunuti do výroby, museli splňovat požadavek na technické znalosti žádaných SS. Většina vězňů se proto rozhodla své znalosti pouze předstírat, aby se dostali do popředí výběru. Tyto praktiky byly v táborech naprosto normální a dá se říci, že byly na denním pořádku.

Další výhodou, kterou vězni mohli z nové práce čerpat, byla snadná dostupnost materiálu na výrobu různých předmětů, hlavně těch pro denní potřeby. Začaly tak vznikat výtvary v táboře zcela neobvyklé – zdobené krabičky na cigarety, hliníkové misky a lžíce. V době, kdy vězňů v táboře byl nadbytek, měly předměty denní potřeby téměř cenu zlata. Vězni pracující ve výrobě začali tedy výrobky směňovat hlavně za jídlo nebo další věci, které mohly být užitečné. Brzy se ale také začínaly projevovat nevýhody nové práce, vězni museli začít pracovat dvacet čtyři hodin denně, aby se stihly termíny dodání, které firma Messerschmitt určila. Vězni si postupně začínali uvědomovat, že práce ve výrobě není tak výhodná, jak si mysleli. Veškeré chyby, ať už úmyslné nebo neúmyslné, se trestaly jako sabotáž nebo pokus o ni. A navíc výsledky jejich usilovné práce jen pomáhali jejich nepříteli v boji a válka se tak stále prodlužovala.

S postupující válkou byla SS nucena v roce 1944 část táborů vyklidit a vězně transportovat jinam. Koncem roku 1943 bylo v táboře kolem 3 300 vězňů (v táboře stále určeném pro zhruba 1 500 lidí). V roce 1944 se počet vězňů zvýšil na 8 000 lidí a na konci války v roce 1945 narostl počet vězňů na neuvěřitelných 15 445 lidí, kteří byli natěsnáni v prostorách nikdy nerozšířeného tábora.³⁸

³⁸ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 53.

Díky těmto okolnostem se životní úroveň v celém táboře velmi rychle zhoršovala. Byla nouze o cokoli, o místo na spaní, o misky na jídlo, o přístroje, dokonce i o vězeňský pruhovaný stejnokroj. „*No a po tom následovalo fasování šatstva. Tak jsme zas v zástupě chodili a fasovali jsme šatstvo, ale to už nebylo vězeňský, oni už neměli dostatek těch pruhovanejš ša-, obleků, tak nám dávali napřed u každého toho koše, kalhoty. Pak kabát a tak...*“³⁹

„*A nejhorší bylo, že neměli dost ešusů, a proto jsme první ráno dostali čaj do jednoho ešusu čtyři. Tak jsme si čtyři stoupli okolo a každý se z něho bez lžice napil. Oběd jsme dostali až večer. I ten jsme snědli z jednoho ešusu...*“⁴⁰

Další problém spočíval v umístování vězňů z nově příchozích transportů. Možností nebylo mnoho, ale stále však byly v táboře prostory, kde mohli vězni alespoň nějaký čas pobývat. Záložními ubytovacími prostory se tak staly například sprchy nebo karanténní bloky. Práce neschopní vězni se posílali rovnou do baráků pro umírající označené číslem 22 a 23.

V ořesných podmínkách životních i hygienických se rychle rozšiřovaly nemoci, ubývalo jídlo a stále náročnější práce přinášela vysílení. Od konce roku 1944 proto přibývalo mrtvých, jejichž množství bylo největší za celou historii KT Flossenbürg. K nárůstu počtu mrtvých přispívaly také transporty, které často přivázely polomrtvé nebo mrtvé vězně, kteří se však museli uvést ve statistikách tábora. „*Tehdy dorazily celkem tři až čtyři tisíce vězňů z Gross-Rosenu. U těch, kteří nám přišli živí, jsme zaznamenávali jména. Mrtvolky pochopitelně už mluvit nemohly, ale museli jsme zaregistrovat i tyto vězně a i mrtví dostali svá čísla.*“⁴¹

³⁹ Jan Přidal, od ledna 1945 vězeň KT Flossenbürg. Výpověď v projektu INTERREG IIIA – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁴⁰ Jan Přidal. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 29.

⁴¹ Miloš Kučera, český vězeň-písař, výpověď během flossenbürgského procesu v Dachau 10.července 1946 KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 54.

V posledním roce tak koncentrační tábor Flossenbürg představoval pevnou součást obce. Téměř každý den sem přijížděly nové transporty s vězni z jiných táborů, a tak místním obyvatelům ani cizím příchozím nemohla být existence tábora skryta. Dokonce ještě na počátku roku 1945 se znovu plánovala přestavba tábora, měly být postaveny nové budovy a celý tábor se měl rozšířit.

2.3.4 Pochody smrti a osvobození

„Na přelomu let 1944 a 1945 se již nacistické vojenské síly hroutily a nacistická vojska byla na všech frontách nucena ustupovat. I přes zjevnost nadcházející porážky nacistického Německa stále umíraly desetitisíce vězňů koncentračních táborů. Zrůdná mašinérie "konečného řešení" běžela až do poslední chvíle i přesto, že rozsáhlá říše nacistických koncentračních táborů se již hroutila. Nacisté zároveň ale usilovali o zahrazení stop po svých zločinech. Již v roce 1943 byly likvidovány doklady o hromadném vraždění v rámci Akce Reinhard v Treblince, Sobiboru, Belzecu a Majdanku. Na podzim 1944 byly na Himmlerův rozkaz ničeny stopy po vraždění v Osvětimi a tamější plynové komory byly vyhozeny do vzduchu.“⁴²

Jedna z dalších smutných kapitol v historii se týkala pochodů smrti. Na samotném závěru války, kdy bylo jasné, že postup spojeneckých vojsk je nezvratitelný, bylo nutné uzavřít tábory dříve, než dorazí spojenci a objeví to, co se Němci snažili tak pečlivě skrýt. Z těchto důvodů byli vězni transportováni do táborů, které ještě byly funkční a mohli tak urychlit likvidaci „živých důkazů“. Ve Flossenbürgu nezvyklý pohyb spojenců způsobil velký zmatek, jednotky se blížily k obci, a tak bylo načase, aby se velitelé zachránili. Do nákladních aut bylo naloženo vše, co stihli vzít ze svých domů na kopci u tábora. V táboře vězni museli strhat svá čísla z oděvů, kartotéky a veškeré důkazy o fyzickém týrání a trestech byly likvidovány. Vězňům se zeleným trojúhelníkem byla propůjčena pravomoc dozorců a dokonce byli oblečeni do německých uniforem. Takto zabezpečení vězni byli předáni do rukou starostovi obce. Celá situace se však vrátila do původních kolejí jen za pár

⁴² *Holocaust* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/jew/general/general12>> [cit.2013-06-15].

dní po té. Spojenecké jednotky totiž změnily směr pochodu, a tak nevědomky poskytl dostatek času na vyklizení tábora.

Vězni, kteří nebyli transportováni, museli vyrazit na tzv. pochod smrti, který ve většině případů končil v některém z velkých táborů, který měl k dispozici plynové komory a dostatek spalovacích pecí. Některé pochody však neměly žádný cíl, jejich trasa často byla zmatená a někdy se i vracela zpět nebo se točila dokola. U většiny táborů vyrazilo několik pochodů smrti za účelem likvidace zbylých vězňů. Uvnitř tábora byli většinou ponecháni těžce nemocní a jen v takovém počtu, jakému odpovídala kapacita tábora.

Nejinak tomu bylo i v případě koncentračního tábora Flossenbürg. S vyklížením tábora se začínalo již na počátku dubna 1945. První vyrazil transport se „zvláštními vězni“⁴³ do koncentračního tábora Dachau. Další odchod čekal na židovské vězně. 16. dubna odešli všichni jižním směrem. Během několika dalších dnů se žádné další pochody nekonali, jen málokdo tušil, že v těchto dnech byly sepisovány seznamy lidí pro Červený kříž a připravovalo se velké vyklizení celého tábora. *„Vězněně rozdělí do pochodových skupin čítajících vždy několik tisíc osob. Kdo se pokusí o útěk nebo už nedokáže jít dál, má být okamžitě zastřelen.“*⁴⁴

V průběhu pochodů smrti tak zemřelo další ohromné množství vězňů, kteří padli vyčerpáním nebo vysílením z nemoci. Pravidlo pochodů bylo jasné, kdo se dostal do posledních řad, měl smrt téměř zajištěnou. Vojáci dodržovali toto pravidlo zcela neoblomně a někteří je dokonce plnili s velkým potěšením. Zemřelí nebo usmrčení vězni byli potom ve velkém spěchu pohřbeni podél cest v mělkých hrobech.

⁴³ Jednalo se o vězně z budovy vězení, kam byli umisťováni lidé, kteří působili v některých protirežimových hnutích nebo lidé, cizích národností chycených na německém území (např. důstojníci britských tajných služeb SOE). Nejznámějšími „zvláštními vězni“ ve Flossenbürgu byli například „muži 20. července“, kteří se podíleli na spáchání atentátu na Hitlera pod vedením hraběte von Stauffenberka nebo v Německu velmi známý Dietrich Boenhoffer, místní kněz. Byly zde vězněny také ženy. Stopy po popravách se SS snažila zakrýt, a tak jména a původ zavražděných je znám jen v několika případech. Jedním takovým byla i poprava tří žen francouzské národnosti, které byly nařčeny ze sabotáže a 13. dubna 1945 zde byly popraveny oběšením. Na vězeňském dvoře tak bylo popraveno jen v posledním roce války zhruba 1 500 lidí. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 69.

⁴⁴ Tamtéž, s. 64.

Pochody z Flossenbürgu měly jako cíl stanovený tábor v Dachau. Spojenecké jednotky však postupovaly rychleji, než se předpokládalo, a tak jednotlivé pochody musely měnit směr a chaoticky bloudily po lesích. Spojenecké jednotky pak při svých přesunech osvobozovaly tyto rozptýlené skupiny. Při exhumaci těl podél tras, kterými pochody šly, pak ještě našly přes 5 000 mrtvých vězňů.

Od poloviny dubna 1945 bylo z hlavního tábora Flossenbürg i jeho poboček tímto způsobem evakuováno na 40 000 vězňů. Přímo v hlavním táboře bylo ponecháno na 1 500 smrtelně nemocných a velmi mnoho již mrtvých osob. Hlavní tábor byl osvobozen 23. dubna, tedy jen pár dní po odchodu evakuovaných vězňů, jednotkou 90. a 97. pěchotní divize armády Spojených států amerických. Samotní vězni vítali své zachránce praporem s nápisem „Prisoners happy end! Welcome!“. Přes veškerou péči, kterou okamžitě poskytovali vojenští lékaři těžce nemocným a zuboženým vězňům, přežila své osvobození řada vězňů jen o pár hodin. Tato situace nebyla typická jen pro Flossenbürg, ale bohužel i pro další vězně osvobozené z jiných táborů či pochodů. Velkým nebezpečím byly především nemoci, které sužovaly zesláblé vězně, z nichž nejčastější byl skvrnitý tyfus, jehož epidemie nebyly v táborech ničím zvláštním. Ohrožení však nebyli jen vězni, nýbrž i samotní lékaři a další personál pečující o nemocné.

V některých případech byli zapojováni při poskytování pomoci i místní lidé. Pomáhali spojencům při péči a hlavně při exhumacích. Kromě péče o nemocné a exhumace těl měli osvoboditelé za úkol shromáždit veškerou dokumentaci, která se ještě v táboře nacházela. Také museli ohledat celý tábor, vše řádně zdokumentovat a zapsat, aby byl dostatek důkazů pro soudy, které později zasedly, aby potrestaly pokud možno všechny zločiny proti lidskosti. Dokumentace také pomohla při objasňování totožnosti zemřelých vězňů, ať už nalezených v táboře nebo exhumovaných v okolí. Bohužel u spousty těl nebyla identifikace možná, a tak byla většina vězňů z Flossenbürgu pochována anonymně. Na území tábora na tzv. hřbitově pocty bylo pochováno na 5 500 obětí pochodů smrti. Na výše uvedeném hřbitově nebyli pohřbeni ti, kteří byli identifikováni jako občané Francie a Belgie, jejich těla byla tamními úřady vyžádána a převezena na hřbitovy u jejich domovů.

2.3.5 Vývoj KT Flossenbürg po válce

Tábor byl osvobozen 23. dubna 1945, avšak vězni okamžitě tyto prostory neopustili. Někjaký čas zde museli alespoň někteří z nich setrvat, byla jim poskytována nezbytná lékařská péče, při níž lékaři bojovali o každý život. Po odchodu všech vězňů se tábor stal, díky ironii osudu, americkým zajateckým táborem pro zadržené příslušníky SS, kteří čekali na soud a svůj následující osud.

V 50. letech 20. století proběhla jedna z mnoha změn, které postihly tábor ve Flossenbürgu. Za podpory místních úředníků z obecních a okresních úřadů bylo místním obyvatelům umožněno stržení baráků pro vězně a řadové SS vojáky. Poté si přímo na pozemcích bývalého koncentračního tábora, na terasách vybudovaných rukama samotných vězňů, postavili místní obyvatelé nové rodinné domky, ve kterých oni nebo jejich potomci spokojeně žijí dodnes.

Další změnou prošel kamenolom. V letech 1950 – 1970 bylo v okolí Flossenbürgu v provozu kolem 40 lomů. Ve Flossenbürgu zůstal zachován hlavní kamenolom, jedno z nejobávanějších a nejhrůznějších míst ve vzpomínkách samotných vězňů, které spolko velké množství životů a vyčerpalo tolik lidských sil. Samotný lom je dodnes používán ke komerčním účelům. V místě, kde kdysi pracovaly tisíce vězňů za jakéhokoli počasí (kromě mlhy), v každém ročním období, ve všední dny i ve svátky, teď pracuje jen pár zaměstnanců soukromé firmy. Někteří z nich ani netuší, na jakém místě pracují a co se zde v historii odehrávalo. Dodnes jsou používány i některé budovy, které dříve sloužily jako kamenické dílny.

Další, kladné, změny byly provedeny samotnými přeživšími vězni tzv. nenavratitelnými. *„Ve Flossenbürgu se nachází jedno z nejstarších památných míst bývalého koncentračního tábora v Německu. Bylo zřízeno již v letech 1946-47 pronásledovanými národního socialismu v "údolí smrti" s pamětní kaplí a památnými kameny země, odkud pocházeli vězni. K památnému místu patří hřbitov, na kterém je pochováno 5.500 obětí pochodů smrti, a část bývalého zajateckého tábora s areálem*

*kolem bývalého nástupiště. Ještě zde stojí různé původní budovy jako krematorium, strážní věže, části budovy vězení, táborová kuchyně a prádelna i velitelství.*⁴⁵

Údolí, které bylo přestavěno jako nejstarší část současného památníku, zahrnuje krematorium a rampu pro transport těl, popraviště, popelovou pyramidu, „místo národů“, kde se nachází pamětní desky (náhrobky) jednotlivých zemí a počet věžňů zemřelých v táboře nebo v jeho pobočkách (často nepřesná čísla). Na kopečku nad údolím se pak tyčí kaple, zasvěcená Ježíši v žaláři, která je také vyzdobena v duchu národů, jejichž příslušníci ztratili v táboře nejen svá jména, ale i životy. Kaple je postavena z rozebraných strážních věží a místo klasické věže k ní byla symbolicky připojena právě jedna ze strážních věží, jako symbol věčné stopy, kterou tábor zanechal ve všech, kteří jím prošli.

Celé údolí má svou náboženskou myšlenku o putování těla a duše směrem ke spasení. V průběhu let sem byla přestěhována také brána, která slouží jako vstup do údolí. Dnes již byste marně hledali dva nápisy, které ji na začátku fungování tábora zdobily. Také do okolí brány byly přesunuty některé ze sloupů elektrického oplocení. Tudy tedy člověk přicházel, prošel přes krematorium, kde zanechal své tělo a duše pak mohla stoupat ke kapli, kde ji čekalo na nebevzetí. V průběhu dalších let se tato část památníku dále upravovala do dnešní parkové úpravy. Celý prostor památníku byl pak doplněn různými pamětními deskami, bohužel ne od všech národů. Stejně tak přibyla stavba židovské „kaple“, která měla být zřejmě cestou na nebevzetí židovských duší, ačkoli vězni samotní se rozlišovali pouze podle národností a ne náboženství. Na tzv. hřbitov pocty přibyla také malé náhrobní kameny v hebrejštině se jmény obětí, jejichž totožnost byla zjištěna, ale v rámci jakési solidarity i tito vězni byli pohřbeni anonymně.

Další změny se prováděly v prostoru tehdejšího apelplacu a jeho okolí. Přímo na apelplac byla umístěna plechová výrobní hala a další dvě budovy, táborová kuchyně a prádelna se sprchami byly také přebudovány pro účely zavedení výrobního

⁴⁵ *Bavaria Bohemia* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.bbkult.net/kulturdatenbank/details/adresse-11435886578188.html>> [cit.2013-06-16].

procesu do těchto prostor. Za táborovou prádelnou pak byly srovnány se zemí jak nemocniční baráky, tak baráky karanténní, budova s označením *Sonderbau* a téměř celé táborové vězení i se dvorem, na kterém byly vykonávány popravy.

Po získání pozemků památníkem Flossenbürg byl celý areál vyklizen od budov, které neměly historicky s táborem nic společného a to co zbylo, se snažili zaměstnanci za pomoci bývalých vězňů co nejlépe uchovat. V prostorách táborové prádelny tak v roce 2007 vznikla výstava o životě jednotlivých vězňů a o historii tábora od doby předválečné až po osvobození. V druhé budově na apelplacu, táborové kuchyni, pak vznikla výstava o vývoji historie tábora od roku 1945 až po současnost, která obsahuje příběh nejenom území tábora, ale i některých vězňů a příslušníků SS. Budov, které v prostoru tábora zanikly, je mnohonásobně více, než těch, které se podařilo zachránit. Díky pracovníkům památníku a také bývalým vězňům, kteří se sem stále vrací, se daří držet vzpomínky na toto místo při životě a ukazovat návštěvníkům, jaké hrůzy mohou znovu přijít, pokud se nepoučíme z vlastních chyb.

3 KT Flossenbürg očima českých vězňů

„Koncentrační tábor Flossenbürg a jeho pobočky věznily 100 000 lidí náležících k 47 národnostem: 84 000 mužů, 16 000 žen a dokonce i děti. Za číslý se skrývají jednotlivé osudy. Kdo jsou tito vězňové? Proč tu jsou? A co s nimi bude?“⁴⁶

Flossenbürgským táborem prošli lidé mnoha národností. Zatímco v letech 1938 – 1944 prošlo táborem zhruba 22 000 mužů, v posledním roce válčení to bylo 78 000 osob, z toho 16 000 byly ženy. Národnostní zastoupení se rovnalo téměř celé Evropě. Prvními vězni byli Němci a Rakušané. Po postupném obsazování území přibývali vězni z Polska, Ruska, Běloruska, Ukrajiny, Československa a Slovinska. Vězni původem z Francie, Beneluxu, Itálie, Jugoslávie a Řecka se dostávali do Flossenbürgu skrze jiné koncentrační tábory. Národy byly zastoupeny nerovnoměrně,

⁴⁶ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 79.

více než polovina byli Poláci a vězni sovětské národnosti. Ze zhruba 22 700 židovských vězňů byla většina z Polska a Maďarska.⁴⁷

Poté co v březnu 1939 obsadila vojska fašistického Německa českou část Československa a území bylo prohlášeno za Říšský protektorát Čechy a Morava, začal odpor obyvatel proti okupantům slábit a okupanti se je snažili všemi dostupnými prostředky zlomit. V roce 1940 se v KT Flossenbürg nacházeli první vězni české národnosti, zároveň to byli v tomto táboře také první zahraniční vězni. Po atentátu na Heydricha v roce 1942⁴⁸ Němci teror vůči českému obyvatelstvu zesílil a desetitisíce lidí byly zavírány v koncentračních táborech. Do osvobození KT Flossenbürg bylo registrováno přes 3 800 vězňů z českého území, z nichž 700 má židovský původ. Zhruba pětina z tohoto počtu se již domů nevrátila.⁴⁹

3.1 První čeští vězni

V lednu 1940 přijal KT Flossenbürg první české vězně, kteří sem byli posláni z tábora Sachsenhausen. Jednalo se o studenty, kteří se zúčastnili protestů v Brně a Praze proti německým okupantům 17. listopadu 1939.⁵⁰ Mezi těmito studenty byl například Jan Beláček, kterého transportovali s dalšími deseti vězni do Flossenbürgu na pokyn SS. Tito vězni měli ale štěstí, 31. května 1940 byli totiž díky amnestii propuštěni. Tato

⁴⁷ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.71.

⁴⁸ *Atentát na Heydricha byla diverzní operace československých výsadekářů za druhé světové války, během které byl proveden atentát na zastupujícího říšského protektora a šéfa RSHA Reinharda Heydricha. Atentát byl proveden 27. května 1942 v Praze-Libni dvojicí československých výsadekářů Jozefem Gabčíkem a Janem Kubišem, kteří byli pro tento úkol speciálně vycvičeni ve Velké Británii.* Wikipedie [online]. Dostupné z URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Atent%C3%A1t_na_Heydricha> [cit.2013-06-16].

⁴⁹ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.80.

⁵⁰ Studenti byli pozatýkáni, 1200 jich bylo posláno do koncentračního tábora Sachsenhausen, kde strávili různě dlouhou dobu. Byli takovým rukojmím. A v kasárnách v Ruzyni bylo také zastřeleno 9 studentských vůdců.

Český rozhlas [online]. Dostupné z URL: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/politika/_zprava/17-listopad-pripomina-take-studentske-protesty-proti-okupaci-z-roku-1939--977435> [cit.2013-06-16].

amnestie byla vyhlášena k příležitosti prvního výročí vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava.

Další prvenství získali čeští vězni, kteří byli dovezeni jen pár týdnů po studentech ze Sachsenhausenu. Byli to první vězni, kteří putovali do Flossenbürgu přímo, nikoli přes jiný tábor. Jednalo se o 150 mladých mužů zatčených v noci z 20. na 21. března 1940 v Domažlicích, které gestapo zatklo během pátrání po odbojáři Janu Smudkovi⁵¹. Tito „rukojmí“ měli podpořit úsilí SS při pokusu zlomit odpor v Protektorátu a donutit obyvatele k vydání Jana Smudka. Proto byli deportováni do Flossenbürgu, odkud byli ale ještě v témže roce propuštěni.

Čeští vězni neměli v rámci táborové hierarchie nejhorší postavení. Většinou si vytvořili i menší skupinky, v rámci kterých se vzájemně podporovali a snažili se pomáhat si, pokud to je trochu šlo. *„Jinak například při jedny procházce jednou večer s jedním vězněm, shodou okolností jmenoval se Sedlák, se mě ptal, jestli bych byl ochoten nějak pomoci, když by se tam cokoliv likvidovalo nebo jaksi věžňové měli nějaké akce, tak jsem samozřejmě to přislíbil velice rád, ovšem samozřejmě organizaci jsme tam nemohli mít to by bylo příliš nebezpečné, ale věděli jsme o sobě, každý kdo*

⁵¹ Smudek patřil k mladé generaci odchované v prvorepublikovém duchu, takže byl členem Sokola a junáckého oddílu, v jehož rámci r. 1939 přísahal, že se aktivně zapojí do odboje. Domažličtí junáci si vytkli za cíl opatřování zbraní. Janu Smudkovi se brzy podařilo ukrást pistoli jednomu německému poddůstojníkovi na pražské taneční zábavě, což se s Františkem Petrem, kamarádem z Kladna, pokusil osudného 7. června 1939 zopakovat. V lokálu si vytipovali strážmistra pořádkové policie Wilhelma Kniesta, který byl již v podnapilém stavu a rozhodli se, že ho cestou na ubikace překvapí. Na rohu Váňovy a Hruškovy ulice se otočili a Smudek vyzval strážníka, aby zdvihl ruce. Další sled událostí vyústí v zabití onoho strážmistra výstřelem, který vyšel omylem ze Smudkovy zbraně, když se shýbal k policistovi s úmyslem odebrat mu zbraň. Tato událost vyvolala vlnu perzekucí, řada lidí byla zatčena a někteří z nich deportováni do koncentračních táborů. V průběhu března 1940 začalo zatýkání i v řadách domažlických skautů. Při pokusu o jeho zatčení postřelil dalšího policistu. Poté se definitivně rozhodl pro útěk do zahraničí, při své cestě však narazil na další dva strážníky, které připravil o život. Nakonec se mu však útěk zdařil, to však ještě nevěděl, jaké následky to bude mít. Smudkův útěk však také zavinil obrovské represálie na českém obyvatelstvu protektorátu. Někteří lidé, kteří mu pomáhali v útěku, byli policejními orgány zatčeni a nakonec i popraveni. *Fronta* [online]. Dostupné z URL: <<http://www.fronta.cz/dotaz/jan-smudek>> [cit.2013-06-16].

*by co uměl nebo mohl nebo chtěl, což je důležité, takže ta česká komunita tam hrála dost značnou roli taky, pokud jde o obsazení funkcí.*⁵²

Mnoho českých vězňů tedy zastávalo i důležitější funkce, jednalo se například o funkce - táborový písař, dělník v dílně u tábora apod. „*Já jsem bydlel na baráku tři, kde byl shodou okolností jako písař český vězeň, takže Češi to, nedá se říct, že měli protekci, ale aspoň měli jakési vědomí sounáležitosti.*“⁵³ Ty nejvyšší vězeňské posty – káповé, však byly dosažitelné jen málokomu mimo německou národnost. Pár českých vězňů se k této funkci dostalo. Z výpovědi Pavla Macháčka (2006) se můžeme dozvědět, že káпом na jejich komandýrce (*effektenkammer*⁵⁴) byl Čech, doktor Kašpárek z Ministerstva zahraničních věcí, který měl za úkol dohlížet na jejich práci a hlavně dbát na to, aby na práci vězňů pod jeho dozorem nebyly stížnosti.⁵⁵

Další velkou výhodou byla řeč. Čeští vězni byli často vyhledáváni SS-many nebo káпы, aby pomohli překládat. Díky umístění země a hlavně slovanské příbuznosti jazyků byli Češi a Moraváci schopní domluvit se téměř s každým vězněm. Poloha a později i vznik protektorátu zajistily, že čeští vězni dokázali, alespoň na základní úrovni, konverzovat s Němci. Nejsnáze se domluvili hlavně s vězni z Polska, Ruska a dalších zemí, kde se používal některý ze slovanských jazyků. A také možná proto byli z českých vězňů vybírání písaři. Neměli totiž velké problémy se správným psaním jmen nově příchozích vězňů. Další výhodou byla jakási česká národní povaha. Spousta vězňů trpěla v kamenolomu a při dalších jiných náročných pracích. Česká vypočítavost však přinesla některým vězňům lepší život v táboře. Češi se nebáli lhát o své profesi, pokud se naskytla příležitost jak si přilepšit, tak rozhodně právě oni uměli

⁵² Macháček Pavel, výpověď v rámci projektu INTERREG IIIA – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Effektenkammer byl sklad na všechny věci, které byly odebrány příchozím vězňům. Věci byly tříděny podle jakosti a druhu. Ošacení se pak dávalo v táboře vyprat a vydezinfikovat. Věci první jakosti se pak často odvážely zpět do Říše nebo si často důstojníci SS chodili vybírat něco, co se jim hodilo nebo líbilo, nebo dokonce pokud potřebovali nějaké dárky. Dokonce i samotní vězni, kteří v těchto skladech pracovali, si mohli vybrat nějaké oblečení, které bylo čistší nebo teplejší než to jejich. GLAZAR, R. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. GpluG: 2007.

⁵⁵ Macháček Pavel, výpověď v rámci projektu INTERREG IIIA – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

řemeslo, které bylo zrovna potřeba. A tak se z mnoha studentů a úředníků stávali zámečníci, opraváři všeho možného a třeba také umělci.

Někteří si také našli cestu do těsné blízkosti SS-manů a jejich rodin, které byly nastěhovány v domcích na svahu vedle tábora. Vězni měli možnost „přivydělávat si“ právě svým uměním, hlavně výtvarným talentem. Takoví vězni pak malovali různá blahopřání, přání k Novému roku či Vánocům, ale také pomáhali s výtvarnictvím dětem svých velitelů. Z výpovědi Emila Buriana (2005) zjišťujeme, že pro svůj talent se dokonce museli někteří vězni vrátit. V tomto případě se jednalo o vězně Františka Michla⁵⁶, malíře z Domažlicka. Poprvé se do KT Flossenbürg dostal s prvními vězni, kteří byli zatčeni kvůli Smudkově aféře. I on byl nakonec propuštěn asi po dvou letech zpět domů. Jeho obrazy byly však mezi SS-many tak populární, že si pro něj přišli znovu, vrátili ho do tábora a tam musel malovat dál.⁵⁷

Další umělecký talent, který byl využíván, byl talent hudební. Ve Flossenbürgu totiž vězni dostali příležitost hrát v táborové hudební kapele, ale pouze jeden den v týdnu. *„Jinak velmi dobré a záslužné bylo, že tam hrála kapela každou neděli, a sice samozřejmě z vězňů. Takže, ti kteří uměli na ty nástroje hrát, tak měli příležitost dostat je z domova, takže tam ta kapela hrála a bylo to velmi milé osvěžení celého toho smutného života v tom táboře. Většina těch vězňů, kteří tam hráli, byli*

⁵⁶ František Michl se narodil 20. listopadu 1901. Roku 1925 složil zkoušku na Akademii výtvarných umění v Praze. Po ukončení studia v roce 1928 žil Michl v Domažlicích, kde se věnoval malování rodného Chodska, Šumavy a rád zajížděl za motívy na Vysočinu. V letech 1928-1938 vznikla i většina jeho grafických listů, exlibris a ilustrací. Ilustroval a graficky upravil přes třicet knih. Navrhl odznaky a emblemy několika sportovních klubů, z jeho atelieru vyšel již r. 1923 návrh na trojrozměrný znak Škodových závodů v Plzni. Michl je také jedním z hlavních organizátorů slavné Vavřínecké pouti v srpnu 1939, které se zúčastnilo přes sto tisíc lidí a která byla největší demonstrací odporu proti fašistické zvlí. To bylo příčinou jeho zatčení a věznění na Pankráci, v koncentračních táborech Terezín a Flossenbürg v letech 1940-41 a 1943-45. Po osvobození pokračuje Michl s novou chutí ve své práci. Obrazy z této doby jsou poznamenány radostí ze znovu nabyté svobody. V roce 1972 je stížen mozkovou mrtvicí, maluje však dál i s ochrnutou levou pažkou těla. Teprve po šesté mrtvici je trvale upoután na lůžko a 4. června 1977 umírá. František Michl [online]. Dostupné z URL: <<http://frantisek-michl.weebly.com/381ivot.html>> [cit.2013-06-22].

⁵⁷ Burian Emil, výpověď v rámci projektu INTERREG IIIA – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

*Češi samozřejmě, i kapelník, což už je takový úděl, že Češi leckde leccos umějí a dělají.*⁵⁸

3.2 Důvody k zatčení

Proč zrovna já? Co jsem provedl tak strašného? Tyto a další podobné otázky zřejmě probíhaly hlavou většiny vězňů, kteří si museli projít peklem nazývaným koncentrační tábor. Všichni ze školních lavic moc dobře víme, že lidé byli do koncentráků zavírání především z rasových důvodů, tedy že se jednalo především o Židy.⁵⁹ Často se také mluví o zavírání polských obyvatel, z nichž opět velká část je židovského vyznání. Málokdo ovšem ví i o dalších důvodech a příčinách.

Co se týče německého obyvatelstva, jednalo se především o kriminálníky, asociály a v menší míře o tzv. politické vězně. Jako političtí vězni pak bylo označováno převažující množství lidí. *„Státní tajná policie (gestapo) a kriminální policie (kripo) zavírají především politické odpůrce nacistického režimu a ty, kteří neodpovídají rasistickým představám o nacionálněsocialistické „národní pospolitosti“. 90 procent vězňů ve Flossenbürgu tvoří „vězni ochranné vazby“ gestapa. ... Přes 4000 německých a zahraničních odpůrců režimu dostane červený „politický“ trojúhelník.“*⁶⁰ Je ale pravda, že všichni lidé, kteří byli takto označeni, se podíleli na odboji proti novému režimu a okupantům? U velkého počtu vězňů se tato skutečnost během násilných výslechů potvrdila, u dalších právě důvody nebyly až tak zřejmé.

Co se týče českých vězňů, byli to především vězni političtí a mnoho z nich se opravdu nějakým způsobem podílelo na odboji, hlavně v rámci různých organizací.

⁵⁸ Macháček Pavel, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁵⁹ *Většina vězňených se do tábora dostala kvůli svému původu. Nacionálněsocialistické rasové učení prohlásilo Židy a příslušníky jiných národů a etnik za „podlidi“. ... Další tu skončili pro vlastní víru, anebo protože podle vládnoucí ideologie údajně ohrožovali „zdravá národní organismus“.* KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s. 79.

⁶⁰ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.75.

Jak se můžeme dočíst z výpovědi Frantiska Wretzla, on sám opravdu v odboji působil. Jako člen skautské organizace pomáhal rodinám z pohraničí s evakuací do vnitrozemí. V Praze pak dál působil ve skautské organizaci, která sbírala důkazy a vojenské informace a ty posílala na východ i západ. Jejich činnost však byla prozrazena a on sám s Ing. Burešem, vedoucím oddílu, byli zatčeni a po výsleších převezeni do Terezína a pak přesunuti do KT Flossenbürg.⁶¹

Pozadu nezůstávali ani členové Sokola. Někteří z nich se vydali na nebezpečnou cestu odboje. Jan Přidal (2005) ve své výpovědi uvádí, že jako člen Sokola, který měl přístup k potravinám, zásoboval rodiny po popravených nebo vězňenských lidech. Jednalo se především o rodiny v Praze, Brně a Olomouci. Svým jednáním zachránil určitě mnoho lidských životů strádajících ve velmi skromných životních podmínkách. Ve své výpovědi mimo jiné uvedl: „... tak jsem rozeslal během těch tří let tisíc dvě stě balíčků desetikilových do Prahy, Brna, Olomouce, Prostějova, a to zásluhou tady paní poštmistrové, která prostě se oddala na takovou nebezpečnou akci,...“ Jejich organizace byla rozkrývána postupně a on sám byl zatčen až v roce 1944, přemístěn do Brna a vyslýchán v Kounicových kolejích.⁶² Do KT Flossenbürg byl převezen až na sklonku války, na počátku roku 1945.⁶³

⁶¹ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁶² *Kounicovy či Kaunicovy studentské koleje v Brně-Žabovřeskách provází pohnutá historie, která se netýká jen záležitostí kolem ubytování a společenského života studentů, ale i hrozivého využití německými okupanty za druhé světové války. Koleje sloužily svému účelu až do 17. listopadu 1939, kdy byly přepadeny příslušníky Gestapa a jednotkami SS. Do koncentračního tábora Sachsenhausen bylo odvečeno 173 studentů, zbytek nájemníků se musel odstěhovat. Počátkem roku 1940 začaly být Kounicovy koleje využívány jako věznice, kterou během války prošlo několik desítek tisíc českých vlastenců, odbojářů a vysokoškolských učitelů. Ti pak byli ve většině případů deportováni do německých koncentračních táborů, v menší míře byli popravováni přímo ve věznici. Popravovalo se zastřelením, oběšením nebo se vraždilo ranou z pistole do týla. Mnozí vězni byli před popravou či deportací do koncentračního tábora krutě mučeni, někteří spáchali raději sebevraždu. Popravy v Kounicových kolejích byly veřejné a v hojném počtu byly navštěvovány brněnskými Němci. Těla popravených byla spalována a jejich popel nacističtí prominenti používali k hnojení svých zahrad. Celkem zde bylo popraveno okolo 800 osob. Někdy se udává i počet 1300 obětí.*

Wikipedie [online]. Dostupné z URL: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Kounicovy_koleje> [cit.2013-06-22].

⁶³ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

3.3 Půchod do KT Flossenbürg

3.3.1 Příjezd do tábora

Na počátcích války byli vězni do KT Flossenbürg přiváženi z jiných koncentračních táborů, takže měli jistou výhodu v tom, že přibližně věděli, co na ně čeká. Na našem území to byl Terezín, který zásoboval KT Flossenbürg a jeho pobočky novými vězni. Jedním z nich byl Pavel Macháček (2006), který na svůj transport vzpomíná s úsměvem. Jeho transport vyjel z Terezína, v Hofu (v Německu) byli vězni převedeni z vlaku do věznic, kde strávili noc. Druhá část transportu vyvolala v jeho tváři úsměv. Omylem k nim do vlaku byly přiděleny i ženy, s jednou z nich se seznámil a vyměnili si své adresy, aby si po válce mohli napsat.⁶⁴

Flossenbürg, často označován jako „bavorská Sibiř“, však stále dokázal vězně něčím zaskočit. Jednalo se především o počasí, které je tady stejné až do dnešních dnů. V zimě je velký mráz, sněhové vánice, ostrý ledový vítr. *„Místní tomu Flossenbürgu říkají Bavorská Sibiř. A ty první věžňové, kterej ten tábor zakládali, tomu říkali Kalvárie. A ono to bylo opravdu kalvárie i Sibiř. No, přišli jsme tam, to bylo mínus třicet stupňů, to bylo takový běžný.“*⁶⁵ Na podzim a na jaře pak vězně dokázal zaskočit nepříjemný studený vítr, déšť a mlhy trvající i několik dní. Ani léto však nepřinášelo úlevu. Dny, které byly slunečné, byly příliš horké a vyčerpávající. A ty ostatní spíše připomínaly přicházející podzim.

Většina věžňů byla do Flossenbürgu přivážena vlakem. Z nádraží pak vedla cesta do kopce přímo k táboru. Mnohdy už při této první cestě měli věžňové možnost poznat, co je bude v táboře čekat a jaké práce budou vykonávat. *„Flossenbürgské nádraží bylo úplně jako na okraji města a dál už trať nevedla, to znamená, tam byla konečná. No a tam na nákladním nádraží, právě na tom konci, byly obrovské štosy dřeva. Bylo to dřevo, které prostě překládali a nakládali heflinci, věžňové*

⁶⁴ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁶⁵ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

*koncentračního tábora z Flossenbürgu. A my jsme museli odtud z toho nádraží takovým obloukem jít pěšky až nahoru. To vedlo, no, dobře přes dva kilometry cesty do kopce.*⁶⁶

Samotný transport i cesta pěšky do tábora sebou přinášely smrt. Spousta nemocných, vyčerpaných, zraněných nebo starých lidí nikdy nespátřili bránu tábora, mnohdy ani nádraží. „*No, tak jsem se dostal do toho koncentračního tábora v těch nákladních vlacích, tam byla pouze sláma, nic jiného. Cestovali jsme ani nevím jak dlouho do Flossenbürgu. Začátek hned po Novém roku bylo ve Flossenbürgu, tam bylo hodně sněhu, tak jsme z toho nádražíčka šli pěšky, celý průvod, celý transport tím sněhem. Už tam při tom transportu někteří se káceli, ti nemocní starší lidé, už tak naštěstí je tam ještě tenkrát nestrřileli tihle ti průvodčí, ti esesáci, ale drželi jsme je, pokud byl někdo mladší, v podpaží a takhle jsme je vedli až do toho koncentráku.*“⁶⁷

3.3.2 Od člověka k číslu

*...to tam byli písaři už jako starí vězni, a místo jména jsme dostali každé číslo. To číslo si musel každé nějak přišít na ten svůj oblek, že, to byl červené trojúhelník na špici a písmeno „T“ jako Čech. A tak já jsem měl číslo čtyřiačtyřicet tisíc čtyři sta padesát sedm. Takže už jsem ztratil svoje jméno...*⁶⁸

Přijímací procedura začala většinou na apelplaci, celý transport byl seřazen do zástupů a nově příchozí byli spočítáni, včetně těch, kteří po cestě zemřeli. Bohužel pro některé vězně se toto počítání, které trvalo i několik hodin stalo osudným. „*Přišel esesák, takové mocné chlap, které nás odčítával, pořád mu to, ten počet nepasoval, myslím patnáctkrát nás odčítával znova, a to bylo v únoru, kdy byl mráz patnáct stupňů a mnozí ti starší vězni tam nám úplně padali na zem, omdlřivali, museli jich*

⁶⁶ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁶⁷ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁶⁸ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

odnýst. ⁶⁹ Vězni se tu museli svléct do naha, složit své věci na hromádku a odložit samozřejmě i všechny movitosti, které s sebou měli. Cennosti jako hodinky, řetízky, náramky apod. odkládali buď hned, nebo až ve sprchách. Civilní šaty se pak ukládaly do látkových pytlů, které měly být vězňům vydány zpět při propuštění, což platilo jen na počátcích fungování tábora. ⁷⁰

Na apelplac poté přišel táborový lékař s pomocníky. Každý vězeň byl zběžně prohlédnut a na hrud' mu byla pomocníky napsána číslice. Stupnice průčeschnosti byla od 1 do 3. Číslo 1 malovali na hrud' těm, kteří byli fyzicky zdatní a schopni těžké práce v kamenolomu, číslo 2 potom dostali ti vězni, kteří mohli vykonávat jen lehčí práce v dílnách či pomáhat se zajišťováním chodu tábora. Nakonec číslo 3 přidělili všem těm, kteří byli zranění, nemocní nebo staří. Tito průčeschnostní vězni byli odvedeni do zadní části tábora do baráku pro nemocné, kde postupně umírali. ⁷¹ „A přišel esesák, aby budil dojem doktora, tak měl bílej plášť, v ruce měl skleničku s jódovou tinkturou a štětec a každýho si prohlídl a o kom si myslel, že je schopnej těžký práce, tak mu napsal na prsa jedničku, kdo snesl nějaký práce dvojku, a o kom si myslel, že to, tak tomu dali trojku na čelo, tak ty odvezli hned potom, ty měli zvlášť jednu celu, ty nesměli k doktorovi, nesměli to, měli poloviční stravu, byli tam nechaný na umření.“ ⁷²

Tato procedura trvala i několik hodin a byla prováděna za jakéhokoli počasí. Vyčerpaní vězni pak podléhali teplotním podmínkám a připojili se k těm, jejichž osudem byla pomalá smrt v izolaci. Jindy zase byli vězni z transportu rovnou nahnáni SS-many a kápy do sklepa prádelny. I tady se vězni musejí svléct ze svých šatů a odložit cennosti, vše jim bylo ihned odebráno. Další procedura byla však stejná pro oba případy. Další co jim SS-mani chtěli vzít, byla jejich důstojnost. Vězni nazí stáli a

⁶⁹ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁷⁰ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.20.

⁷¹ Podle výpovědi Miloše Wolfa. „Wir haben überlebt ... die andern sind geblieben“. [videozáznam na DVD] KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Dokumentární film z roku 2007.

⁷² Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

čekali než je v místnosti nazývané „holičství“ zbaví vlasů, ale i všeho ochlupení. „... tak nastaly sprchy ... pardon, oholení, ostříhání aj s přirozením, prostě jsme tam byli jako nazí.“⁷³

Na řadu přicházejí sprchy pro vězně. Někteří očekávali konečně příjemný prožitek po strastiplné cestě. Jiní se strachem v očích očekávali to nejhorší – smrt. Ve Flossenbürgu našťestí pro tyto vězně žádné plynové komory nebyly, z místních sprch tekla opravdu voda. Ale brzy po příchodu do sprch právě tito vězňové zjistili, že nebyly daleko od pravdy. Ve vězeňských sprchách teror pokračoval a nabíral na síle. SS-mani a především káповé vybaveni holemi a gumovými hadicemi „nováčky“ bili, mučili a nadávali jim. Do sprch byla střídavě vpuštěna vařící a ledová voda. Další bolest působil veliký tlak vody, který byl mezi vězně stříkán přímo z hadice. „*To byl, to byla budova prádelny v prvním patře, nahoře byla prádelna, dole byly koupelny, sprchy. Byl kápo Ernst, ten měl takovou velkou gumovou hadici, tu měl naplněnou něčím, nějakýma šroubama nebo čím čili to bylo, jak když kopne kůň, nás nahnal do toho, mlátil, teďko dali studenou vodu, vařící vodu, takže úplně opařili zase to, tak jsme tam byli já nevím, zase nějakou tu dobu, jestli deset nebo patnáct minut, zase ven a nechali nás tam stát.*“⁷⁴

Po tomto teroru se vězni museli vrátit zpět na apelplac. Mokří, vyděšení a nazí stáli v řadách a čekali, co přijde dál. Pokud nebyli vězni rozděleni před sprchou, byli rozdělováni nyní. V případě že byli už před sprchami rozděleni, rovnou vyfasovali pruhovaný lágrový oděv (pokud byl k dispozici) nebo upravený civilní oděv opatřeny na zádech značkou K/L (Konzentration Lager). Součástí táborového oděvu byla košile, čepice a kalhoty. V zimním období ještě vězni dostali kabát. Kromě oblečení vězni fasovali také boty, obyčejné dřeváky s koženým vrchem. V rámci předepsaného oblečení však nebyly ponožky. Jak vyplývá z výpovědi pana Miloše Volfa (2006) vězni si nesměli nechávat ani ponožky, které by jim byly doručeny

⁷³ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁷⁴ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

v balíku z domovů. Pokud by některý z vězňů ponožky zapřel a začal nosit, při odhalení by se jeho čin klasifikoval jako pokus o útek.⁷⁵

Ani rozdávání oblečení se neobešlo bez týrání a šikanování. „*Pak kabát a tak a dělali to tak zajímavě nebo teda pro sebe úsměšně, že kdo byl velké, tak dostal malé oblek, kdo byl zas malé, tak dostal velké oblek. Prostě takhle nás nastrojili. Když jsme si to začali vyměňovat, tak dostali jsme bití.*“⁷⁶ Táboroví písaři pak každému přidělili malý proužek s jeho označením – pořadovým číslem, barevným trojúhelníkem a začátečním písmenem národnosti.⁷⁷ Tímto posledním opatřením každý ztratil svou identitu, své jméno. Teď už bylo z každého člověka pouhé číslo, pouhý řádek v registrační knize koncentračního tábora Flossenbürg.⁷⁸

Na začátku fungování tábora byli vězni zařazováni do baráků pro vězně. S postupem času a s narůstající obsazeností tábora však byli zavíráni do baráků v zadní části tábora, které sousedily s krematoriem. Ale ani tady teror nekončil, vězni se tu tísnili, nebylo o ně nijak postaráno a byli tu nuceni přežívat několik dní i týdnů snad proto, aby se jejich počet zmenšil nebo aby byli odhaleni ti, kteří své nemoci či zranění úspěšně skryli. „*Říkalo se tomu zugangsbaráky, pro příchozí tedy. A tam byla společná latrína pro ty čtyři bloky. Na každém bloku bylo tak kolem pětiset lidí. Každý ráno, protože lidi holt umírali tam, kde leželi, tak byli sneseni holt na tu latrínu, tam byly vysokánský hromady těch těl zemřelejších, kost a kůže.*“⁷⁹

⁷⁵ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁷⁶ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁷⁷ V táborové písařně se na pokyn SS zaznamenávají jména a čísla příchozích. Čísla uvolněná po přeložených, zemřelých a propuštěných vězňích se až do března 1944 přiřazují znovu. Poslední přidělené číslo, 89960, dostane český vězeň Jiří Janovský. Zemřel 14.dubna 1945. KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.73.

⁷⁸ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.85.

⁷⁹ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

3. 3. 3 Rozdělování vězňů v tábore

Jak už bylo zmíněno v předchozích odstavcích, vězni dostávali na úzkém útržku nejen své číslo, ale i značku trojúhelníku v různých barvách a dále pak označení národnosti počátečním písmenem umístěném v trojúhelníku. Takové rozdělení vězňů bylo striktně určeno a pravidla byla pro všechny koncentrační tábory stejná. Každý koncentrační tábor měl svůj obrázkový manuál, který jasně uváděl, do jakých skupin mají být vězni rozděleni a podle čeho se dělili.

Základem pro rozdělování vězňů byl důvod, pro který byl každý vězeň zatčen a převezen do koncentračního tábora. Tyto důvody měly pak každý svou vlastní barvu. Političtí vězni a nuceně nasazení měli u svého čísla červený trojúhelník, modrým trojúhelníkem byli označováni emigranti. Dvě menší skupiny vězňů byly označení fialovou a růžovou barvou. Fialovou barvou byli označeni tzv. přívrženci Bible, to byla skupina silně věřících vězňů, jejichž víra jim zakazovala nosit zbraň. Růžovým trojúhelníkem se označovali vězni zavření pro podezření nebo usvědčení z homosexuality. Obě skupiny vězňů byly zvláštní tím, že jejich členům byla dána možnost na záchranu a propuštění. Homosexuálové mohli být propuštěni, jen pokud se přiznají a nechají se kastrovat. Věřící lidé měli mít podmínky snazší, stačilo jen zřít se své víry. Podmínky pro obě skupiny ale samozřejmě nebyly takto jednoduché a dostat se ze spárů koncentračního tábora bylo velmi složité. Další barevná odlišení se už týkala pouze Židů nebo lidí ze smíšených rodin, kdy jeden z rodičů byl Žid. Takoví vězni dostávali kombinaci dvou trojúhelníčků. Židé měli oba trojúhelníčky žluté, takže tvořili šesticípu hvězdu. Poloviční Židé pak měli kombinaci žlutého a bílého podle toho, který z rodičů byl Žid. *„Kromě nás politických tam byli ještě, jak už jsem říkal, ti zelení, což byli zločinci z povolání. ... Potom tam byli „bibelforscher“, tedy vyznavači bible, kteří měli fialový ten trojúhelníček. Židi měli žlutý, už si teďka nevzpomínám na ty další barvy, ale byli jsme přesně roztrídění.“*⁸⁰

⁸⁰ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

Označení, která dělala hlavně ostatní vězně v táboře, byly zelený a černý trojúhelník. Tyto trojúhelníky nosili vězňové, kteří byli internováni jako tzv. profesionální zločinci (zelený) a asociálové (černý), mezi které patřili nezaměstnaní, bezdomovci, žebráci a prostitutky, ale také Sinti a Romové. *„A nejnebezpečnější z nich byl Häftling Nummer eins, vězeň číslo jedna. Svým způsobem musím říct, že to byl elegantní, vysoký muž, kterej na rozdíl od nás neměl přistřižený vlasy tady a neměl pruhovaný šaty, ale chodil v civilu a měl jenom malinký číslo na kalhotách a tvrdilo se o něm, že to byl vrah, že zavraždil svou ženu a celou rodinu i děti, a že dostal doživotí. Ale bylo mu nabídnuto, že když toho raubíře a vraha bude dělat v tom koncentráku, že pokavad skončí válka, takže dostane vlastně svobodu. To, prostě tomudletomu člověku se vyhnul každěj vězeň, kterej mohl.“*⁸¹ Tito vězni byli většinou německé národnosti a byli původně umisťováni do věznic na území Německa. Do KT Flossenbürg byli přivezeni jako první vězni, kteří měli za úkol vystavět infrastrukturu tábora a připravit tábor ke každodennímu využívání.

Rozdělení podle národností pak bylo velmi snadným úkolem. U všech národností bylo použito počáteční písmeno z německého pojmenování pro danou národnost. V koncentračním táboře byl vězni více než 30 národností a možná i proto zde došlo k jisté odlišnosti oproti všem ostatním táborům. Odlišnost se týkala právě pro označení českých vězňů. Češi totiž měli být označováni písmenem T – Tscheche, ale ve Flossenbürgu toto písmeno již bylo obsazeno vězni turecké národnosti, a tak museli Češi být označováni písmenem C. *„Ve Flossenbürgu jsme tam měli „C“ jako Češi, v jiných koncentracích bývalo „T“ jako „Tsechen“.*⁸² Obě označení rozhodovala o tom, jaké postavení vězni v táboře měli.

Další rozdělení se týkalo běžného každodenního života. Vězni dostávali funkce a s nimi i různé pravomoci vůči jejich spoluvězňům. Táborová hierarchie se odvíjela především podle toho, jak dlouho daní vězni v táboře pobývali. Vězeň nebo vězni, kteří byli v táboře nejdéle, měli označení „Lagerälteste“, další byli nejstarší

⁸¹ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁸² Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

v blocích a na baráku tzv. „Barackälteste“, ti zodpovídali za připravenost jednotlivých baráků a včasné nástupy na práci.

Další kategorií byli vězni označováni jako „kápo“. Káповé měli největší pravomoci a svým postavením se blíží k funkci dozorců. Jejich úkolem bylo dohlížet na své spoluvězně a plnit příkazy vojáků. Vězni do této funkce byli vybíráni právě z vězňů se zeleným nebo černým trojúhelníkem, ale také národnost hrála určitou roli. Upřednostňováni byli především Němci, Židé se v rámci rasové politiky nikdy Kápy stát nemohli. Káповé měli v popisu práce terorizovat, trestat a ponižovat své spoluvězně, takže vězni s nejhorší pověstí a nejhorší trestní minulostí byli těmi nejlepšími kandidáty. Tito sadističtí káповé měli velký vliv na počet úmrtí v tábore. Jak ve své výpovědi vzpomíná bývalý vězeň Emil Burian, někteří káповé byli původně příslušníky SS jednotek. Za nějaká provinění ve své službě pak byli také posíláni do koncentračních táborů. V tábore ale dostávali většinou funkci „lagerkapo“.⁸³

Ne každý kápo byl ale krutý a bezohledný. Ve Flossenbürgu se našli i Káповé, kteří pečovali o svěřené vězně a snažili se jim pomoci. Ti, u kterých však toto zacházení s vězni vyšlo najevo, nesetrali na své pozici dlouho a často za svou lidskost zaplatili životem. Někteří se však snažili navenek chovat jako krutí a bezcitní, v soukromí skupiny svěřených vězňů se pak chovali lidsky a přátelsky. „*Byl to Němec a blockman, kápo. On strašně řádl, hrozně řval a vždycky gumikniplm, to je kousek hadice prosypaný pískem a strašně s tím mlátil do stěn a řval: „Zabil jsem jich čtyřicet na Štředrej den.“ ... No a já našel odvahu se ho zeptat. Říkám mu: „Hele, co ty takhle vyvádíš, co tady děláš?“ A on říká: „Hele, viděl jsi mě, že jsem někoho uhořil?“ „No to jsem neviděl.“ „Tak vidíš, tak to dělám pro tamhle ty.“ I takovýde lidi se tam našli. Jemu šlo o to kamarádům neublížit, ale udržet se na místě, kde přece jenom tam jako blockman svoje výhody měl.“⁸⁴*

⁸³ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁸⁴ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

Každý kápo pak za svou dobře odvedenou práci mohl získávat nejrůznější odměny, stejně tak jako vězni, kteří dobře pracovali. Symbol odměny v táboře byly tzv. prémiové lístky. „*Ve snaze zvýšit pracovní výkon vězňů koncentračního tábora zavedou představitelé SS prémiový systém. Za dobré pracovní výkony obdrží vězeň prémiové poukázky. Ty může směnít za stravu navíc, za kuřivo či návštěvu táborového nevěstince. Tyto poukázky se mnohdy vydávají svévolně. Židé je nesmí dostávat v žádném případě.*“⁸⁵ Tyto odměny byly velkou motivací pro všechny vězně. Jídlo navíc totiž zajišťovalo jistotu dalších dní, které vězeň mohl přežít nebo zajištění si nějaké služby, pokud jídlo poskytli jinému. „... *dostávali za práci ve fabrice nebo v lomu, dostávali nějaký poukázky a mohli buďto jít do kantýny a tam dostali nějakou shnilou zeleninu nebo něco takovýho, no anebo si teda zašel do toho bordelu. No, to byla otázka osobní kázně.*“⁸⁶

3.4 Život vězňů

Život v táboře přinášel vězňům mnoho stereotypů, jen tváře kolem nich se často měnily. Přizpůsobit se místu bylo stejně důležité jako přizpůsobit se místním pravidlům a zvykům. Nejen lidé totiž ovlivňovali žití a nežití všech přítomných, ale právě samotná místa často ovlivňovala osudy vězňů.

3.4.1 Práce v kamenolomu a halách Messerschmitt

Flossenbürgský kamenolom, místo které spolkl nespočet životů. Ať už se jedná o vězně jakékoli národnosti nebo vyznání, všichni na něj vzpomínají s hrůzou a slzami v očích. Jejich vyprávění jsou plné příběhů kamarádů, spoluvězňů, kteří se z tohoto místa už nikdy nevrátí.

Kamenolomy ve Flossenbürgu patřily firmě DESt, která dodávala kámen ve všech různých podobách snad do všech koutů Německa. Původním záměrem bylo dodávat stavební kámen na Hitlerem plánované přestavby Berlína a dalších velkých

⁸⁵ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.26.

⁸⁶ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

měst. Situace ale často vypadala jinak, kamenolom poskytoval ve velkém hlavně suroviny pro výstavbu nových silnic. Přes všechny těžkosti, se kterými se v kamenolomu zástupci DEST potýkali, byl místní kamenolom oproti ostatním ziskový. V polovině roku 1939 pracovalo v kamenolu kolem 850 vězňů, do roku 1942 jejich počet stoupal úměrně se stoupajícím počtem příchozích vězňů do tábora a to až na 2000. Velmi těžká a namáhavá práce zapříčiňovala obrovské ztráty na životech. Každodenní týrání, psychický nátlak a fyzická vyčerpanost vedly vězně také k tomu, že byli schopni si sami sáhnout na svůj život. Pan Miloš Volf (2006) popisuje své zoufalství takto: „Čili bylo to, a ono se říkalo, že kdo vydrží měsíc v tom kamenolomu, že tehdy, v tej době, že může bejt, že může mluvit o štěstí. A já už jsem tam byl, já jsem tam byl tři tejdny a už tam taky jeden den jsem našel takovej drát izolační, takovej nějakej kus takovýho, jsem ho vzal, schoval jsem si ho pod kabát a... chtěl jsem se oběsit. Víte, to přijde na člověka, i když jsem hodně věřil a tohleto... už nešlo. To, to, to nešlo. Když jste viděl tolik lidí umírat vedle sebe a to, říkám: „Má k tomu dojít takhle pozvolna?“ Udělal jsem si takovou smyčku, jsem si to přivázal tam na tu tyč, strčil hlavu a najednou jsem dostal takovou ránu. On říkal: „Co blbneš človče, neblbni! Ty zrovna, ty chceš...? Vždyť musíš věřit, vždyť se vrátíme, neblbni! Já ti to říkám, na mě musíš dát!“ Byl to támhle ze Sušice, z jižních Čech chlap. No, dobře. Tak mě z toho dostal.“⁸⁷

Největším problémem pro vlastníky kamenolomu bylo vymyslet způsob, jakým by se zvýšila efektivita práce. Vězni představovali velmi levnou pracovní sílu, která se dala doplňovat i při větších ztrátách. Komplikací však byla neznalost vězňů, kteří byli schopni kámen podle instrukcí těžít. Velmi těžko si ale počínali při jeho opracovávání. Proto v kamenolomu kromě vězňů pracovali i civilní zaměstnanci, DEST zaměstnávala přibližně 60 civilistů na pozicích kamenický mistr, řidič, učeň a zaměstnanec správy. „Vedle byli kamenický, říkali steinmetzi čili kameníci, ty od, ty dělali hladký hranoly z těch balvanů. Totiž tady z těch lomů tady kolem Flossenbürgu, ty kameny šly na ty stavby těch nacistickéjch amfiteátrů, kde měli ty partajní sjezdy a

⁸⁷ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

*tohleto všecko, jako v Norimberku a tak.*⁸⁸ DESt vymyslela plán na zvýšení kvalifikace vězňů určených k práci a zefektivnění celého procesu, proto se vězni měli školit od mistrů v dílnách přidružených ke kamenolomu. Bohužel ale životní a pracovní podmínky tyto snahy mařily u většiny vězňů, kteří buďto zemřeli nebo se vážně zranili a své „školení“ nikdy nedokončili. Vězni totiž v kamenolomu pracovali bez jakýchkoli ochranných pomůcek. Oblečení stále jen do svých pruhovaných „pyžam“ a obutí do dřeváků museli každodenně pracovat 12 hodin s jednou krátkou přestávkou na oběd – často řídkou polévku. Za každého počasí museli odklízet zeminu, odšťelovat žulové bloky, tlačit vozíky a vláčet kameny. *„Slyšel jsem, že jakci zejména v tom, v těch počátcích se tam musely nosit balvany třeba padesátikilový, což není už příjemná váha. Že s těmi, v těch začátcích, aby se tam zaměstnali nějak, tak vězni byli postaveni do kruhu a předávali si kámen z ruky do ruky nebo že museli odvézt čtyřicet dva nebo čtyřicet šest koleček kamene za ten den, což musel bejt vysokej fyzickej výkon...“*⁸⁹

Jedinou přestávkou v práci jim zajišťovala mlha, která znemožňovala práci v kamenolomu, respektive přinášela spíše ohrožení bezpečnosti přihlížejících strážných a zlepšovala možnost útěku. Nehody v kamenolomu byly na denním pořádku, kameny byly kluzké a obuv nezaručovala žádnou oporu při chůzi. Zranění či zabití vězni nesměli být přenášeni z kamenolomu dříve, než skončila vězňům pracovní doba. Proto byli odsunuti na kraj kopce, kde nepřekáželi provozu kamenolomu a až večer se dostali do tábora k ošetření či k likvidaci ostatků. *„Den co den byla spousta vězňů do večera „vyřízených“, to znamená, že je zranily padající kameny anebo klesli při práci. V žádném případě nesměli předčasně opustit pracoviště, nýbrž až do odchodu zůstali někde ležet, teprve pak je spoluvězni chytily za ruce a za nohy a do tábora je spíš dověkli, než donesli. Mrtvé a těžce zraněné jsme nosili na malých kamenných nosítkách, na nichž viseli přehození napříč.“*⁹⁰ Dalšími vlivy, které snižovaly každodenně počet vězňů pracujících v táboře, byla zima, tvrdá práce,

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁹⁰ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.34.

nedostatečná strava a samozřejmě chování strážných a kápů. „Lom, to byla krutá práce, obzvláště v zimě, no, to bylo strašný. Jednak opracovávat velké kameny, na mnohé se kámen zřítíl, jiných utlouk kápo Max beohledně lopatou nebo čímkoliv, co do ruky vzal. Byl to vrah, surovec.“⁹¹

Většina přeživších vězňů vzpomíná na schody, které jsou v místech kamenolomu dodnes zachované. Tyto, na pohled obyčejné schody, využívali strážní a káповé jako předmět týrání vězňů. „Celý den jsme museli vláčet do kopce kamenné bloky, které jsme pak zase shazovali dolů, abychom je nanovo vlekli nahoru. Když večer mrzlo, polévali schody vodou a na druhý den jsme pak kameny vláčeli po ledu. Bylo to strašné.“⁹² Vězni bohužel neměli vždy sílu na to, aby kámen vynesli. Některé kameny totiž vážili stejně jako samotní vězni (někdy až kolem 50kg) a dokonce mohli být i těžší. Opět byli vězni vydáni napospas svým dozorcům, některým stačil pohled na vězně zápasícího o svůj život s těžkým kamenem, jiní však chtěli, aby vězni prohraný boj vytrpěli až do samého konce. „No a teďko tam byl strašnej, strašný kápo Weilbach. To byl nejhorší kápo, kterej tam byl, kterej umlátíl, ubíjel, a když si na někoho zasedl, tak říkal: „To je malej kámen,“ a hned seřezal a musel vzít větší. A když na někoho si jo zasedl, tak ani ten velkej kámen mu neuznal, ten si musel lehnout na zem, vzal deset nějakejch vězňů a oni navalili na něj ten kámen a ten člověk pod tím zhebnul. A ten Weilbach potom říká: „Vy jste takový, takový hajzlové, on radši umře, než by ten kámen nes nahoru!“⁹³ Kameny, které vězni museli s vypětím veškerých zbytků sil vláčet na příkaz dozírajících příslušníků SS nebo kápů, jsou stále ještě dnes rozházené kolem míst, kde schody začínaly. Schody vedou od jedné z dochovaných kamenických dílen, pozdější montážní haly, do kopce na vršek, kde vězni dostávali jídlo. Dnes již mýtina není zřejmá, jelikož těžba žuly zde stále pokračuje a hora vypadá už jinak. Zároveň tyto schody byly přístupovou cestou přímo do lomu, a tak po nich vězni, chtě nechtě, museli chodit každý den. I tato obyčejná

⁹¹ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁹² KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.34.

⁹³ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

cesta do práce mohla být pro někoho smrtelná. „*Zejména když napadl sníh, tam těch schodů bylo nějak kolem dvou set do toho lomu a zasněžený schody a naše dřeváky, to nebyly zrovna věci, který by k sobě patřily, takže už jenom ta cesta do toho kamenolomu byla velice nebezpečná.*“⁹⁴

Odlehčení v životě vězňů přišlo po roce 1942, kdy se vývoj války začal pro Německo vyvíjet negativně a práce v kamenolomu již nebyla tak důležitá. Velké množství vězňů, kolem pěti tisíc, bylo přesunuto na výrobu letadel Messerschmitt do přestavěných kamenických dílen. Samozřejmě i v této době platilo, že člověk musel mít odvalu, přátele a velkou míru štěstí. Vězni totiž byli vybíráni podle povolání. Většina vězňů nesplňovala požadavky na vzdělání, a tak bylo potřeba si vymyslet vše, co bylo zrovna potřeba. V takovémto jednání nebyli čeští vězni rozhodně pozadu. Především díky vzájemné podpoře a přátelství mezi nimi se uměli přihlásit k práci, která je mohla zachránit od té těžké v kamenolomu. „*Můj kamarád, který tam byl, už tam byl roky a měl vcelku známé některé ty kápoše, tak říkal: „Já se pokusím tady tě dostat v místě na práci.“ No tak jsem čekal, jestli se to uskuteční. ... otevřeli tam Messerschmitt, to byla firma na výrobu letadel. On říkal „Musím tě tam v každém případě dostat do té továrny. V každém případě. Musíš stále tvrdit, že jsi automechanik, že si mechanik letecký a že tomu rozumíš. Musíš lhát, jinak by to bylo špatné.*“⁹⁵ Stejná taktika platila samozřejmě i při umisťování vězňů do jiných tzv. komand.

Výroba komponentů pro letadla byla i možností pro sabotáže, které vězni vnímali jako svou malou formu odboje či odplaty vůči režimu. Formy sabotáží se měnily podle toho na jaké pozici a na jaké části letadla vězeň pracoval. Stejně jako u všech jiných forem odboje se sabotáže musely dělat tak, aby nebylo snadné nebo možné je odhalit a potrestat ty, kteří onu sabotáž provedli. „*Můj přítel, ten tam byl, a ten říkal, že například se dalo sabotovat tak, že když se objednávaly součástky, protože tam se ta křídla pouze montovala, takže se dalo občas objednat všechno pro*

⁹⁴ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁹⁵ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

*pravá křídla, nikoliv pro levá, a podobným způsobem.*⁹⁶ Bohužel některé sabotáže odhaleny byly a všichni možní sabotéři pak byli potrestáni. *„Teď jsme přemejšleli a já nejvíc s tím Rudníkem, jo, s tím Ukrajincem. A on říkal: „Človeče, to,“ - tady na osmým taktu kdysi nějakej Rus tam vyvrstal do toho křídla pěticipou hvězdu. A oni na to přišli až pozdě, někdy, až ve skladu, když to, když to mělo jít to, poslední dílna spritzerei, kde to stříkali, že jo. Tak zjistili, že to mohl někdo udělat na tom osmým taktu. Nevěděli kdy, tak všichni, kdo dělali ten tejdén na tom osmým taktu, tak je pověsili. Protože on se nikdo nepřihlásil, tak je pověsili, že to.“*⁹⁷

Sabotáže se ale nemusely provádět jen na samotných částech letadel. Vězni dokonce vymysleli ke konci války způsob, jak sabotovat celý výrobní proces a zároveň si trochu odpočinout. Proto z výpovědí vybírám příběh Miloše Volfa (2006), který jednu takovou sabotáž, která byla s velkým štěstím úspěšná, se svými spoluvězni provedl: *„No a teďko najednou přišel, začaly nálety. Když to bylo ve dne, no tak nálet ohlásili, že jo, tak ty civilní mistři a ty vrchní kápa, ty se šli ukrýt, ty šli do krytu a my museli dělat dál. Kdežto v noci se ohlásilo: „Licht aus!“ Zhaslo se všechno, kolem celého tábora ty světla, to muselo všechno zhasnout. No a čekalo. Ty šli do krytu a my jsme seděli, čekali. A když bylo zase „Licht an!“, rozsvítit, tak jsme zase pokračovali. Jsme říkali: „Hergot, tohleto by šlo.“ A teď ten, teď ten Francouz, ten Serge Rouge, říkal: „Človeče, já bych tady namontoval jedno to rameno s tím stlačeným vzduchem a dal bych ho tady, co jsou ty haldy koksů. Protože tam v tej spritzerei jak to stříkali, tak tam musel jít horkej vzduch, ale ta kotelna, ta musela bejt dál od toho, aby to - bylo nebezpečí, že by to chytlo. No tak tam byly ty hromady koksů a on tam vedl tu jednu rouru, nechal si tu přípojku pod tím, měl to takhle při zdi, tam měl takovou kličku, si to zavřel. Teď vymyslel, udělal takovej nástavec, že to bylo jako píšťala, no a říkal: „No uvidíme, zkusíme, při noční to zkusíme.“*

Tak byla noční a on to takhle zadělal, zahoukal a oni: „Licht aus! Licht aus!“ My blbci nevěděli, že začátek je jinej a konec je jinej. No ale dobře, odhoukalo se to,

⁹⁶ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

⁹⁷ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

no a po půl hodině jsme řekli, no dobrý, tak to zase odhoukal. „Licht an!“ On nikdo nic nepoznal! Tak jsme říkali: „Tak to je, to je dobrý.“ Nesplnila se ta norma, asi o to jedno křídlo jsme to ošidili. No, tak jsme řekli, tak příští tejden zase, ob tejden to zase zkusíme na noční. No a zase to odhoukali. Oni: „Licht aus! Licht aus!“ A najednou začali houkat skutečnej poplach. A lidi začali křičet: „Licht an!“ Rozsvítlo to. Najednou: „Licht aus! Licht aus!“ No strašný. On říkal: „Jéžíš, to bude průšvih tohleto, to bude průšvih.“ Nebyl! Oni existovaly v každým kraji takové inštituce, která hlásila, jestli se nad územím nachází nepřátelský letadlo. Tak oni řekli, že než zapnou, když se dozvědí, že je konec, že se mají zeptat telefonicky, jestli opravdu už je konec, a teprve to zapnout. No jo, ale protože těch telefonů tam bylo moc, tak ono bylo furt obsazeno, tak se ještě o půl hodiny protáhlo, takže jsme teď už dvě nebo tři křídla se nestačily.“⁹⁸

3.4.2 Život uvnitř tábora

Život uvnitř tábora začínal každý den v půl páté ráno, v zimním období až v půl šesté. Po budičku měli vězni zhruba 30 minut na osobní hygienu. Na první pohled nic krutého a nepřijemného, avšak je nutné si uvědomit, že na území tábora stálo 19 baráků pro vězně a v posledních letech války, při obrovském přelidnění tábora, byly k dispozici zhruba 4 záchody pro každých 250 vězňů. Po 30 minutách se vězni museli shromáždit do přesných zástupů na místě zvaném „Apelplatz“.

Ranní a večerní apely spočívaly především v počítání vězňů přítomných na Apelplatzu. Po přečítání vězňů se přečetlo denní hlášení a poté si káповé vzali své pracovní jednotky a odcházeli s nimi na jejich pracovní místa tzv. komandýrky. Vězni, kteří pracovali mimo tábor, se museli při odchodu ještě zapsat u táborové brány a samozřejmě byl ozbrojený doprovod často i se psy. Táborová pravidla hovořila jasně, stejný počet vězňů, který opustil tábor, se musí také vrátit na večerní apel. Toto pravidlo znepríjemňovalo život hlavně vězňům pracujícím v kamenolomu. Jak už bylo

⁹⁸ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

psáno v předešlé kapitole, práce v lomu byla těžká, namáhavá a často při ní vězni umírali. Největším problémem bylo, pokud vězeň zemřel pod padajícím kamenným blokem. Tělo vězně potom jeho spolupracovníci museli pracně vyprostit a dovléci ho na velmi primitivních nosítkách s ostatními těly a zraněnými zpět. Výjimky se povolovaly jen ve velmi vážných případech zavalení, kdy bylo takřka nemožné vězně vyprostit.

V případě, že počty vězňů nesešly, musely vězni zůstat na Apelplatzu do té doby, dokud se chybějící vězni nenašli nebo nebyli vězni přepočítáni. Toto pravidlo se bohužel stalo v rukou strážných a vedení tábora dalším nástrojem mučení a týrání vězňů. Vězni museli často stát, vyčerpaní po těžké práci, na Apelplatzu v zimě i v létě třeba i celou noc a ráno nastoupili rovnou do práce. Součástí teroru na tomto místě byly i konané popravy. Místo vpředu Apelplatzu bylo záměrně vyvýšeno tak, aby vězni ze zadních řad dobře viděli. Zezačátku byly na Apelplatzu konány jen výkony trestu za nějaký prohřešek, a to často rány holí. Popravy se zde začaly provádět až později, jednalo se hlavně o výstražné a zastrášující popravy. „*A najednou na Štředrej den v tom čtyryačtyrcátým roce, najednou na Štředrej den apel, všichni museli nastoupit na to táborový náměstí a tam byla najednou šibenice jako branka od, fotbalová, a tam oběsili šest Rusů, údajně pro pokus o útěk. No oni potřebovali zastrážit, potřebovali to zarazit. Proto si vybrali Štředrej večer, když jsme byli na měkko, každej vzpomínal na ty doma, že jo, a na todleto. Ale za drátama, tam, co byly ubikace strážnejch, tam byl vysokej rozsvícenej vánoční strom. Ty mrtvolý a todleto...*“⁹⁹ Cílené popravy se prováděly již bez svědků v údolí u krematoria.

Další využití měl Apelplatz k podávání jídla. Na stranách Apelplatzu byly totiž dvě budovy. Na pravé straně budova, která byla nazývána sprchami, ale kromě sprch se zde nacházela ještě kotelna a prádelna. Na levé straně potom budova kuchyně se skladem jídla. Proto vězni dostávali najíst právě tady, co nejbližší kuchyni. Jedinou výjimkou byli vězni pracující v kamenolomu nebo na komandýrkách mimo tábor, ti jedli vždy na svých pracovištích. Oběd za nimi ve várnících nosili vězni, kteří jídlo

⁹⁹ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

připravovali. Žádné z jídel nebylo dost vydatné, aby stačilo pokrýt výdej, který vězni za celý den měli. Situace se samozřejmě zhoršovala v průběhu let. „Protože i třeba když jsme dostávali ten, čtvrt kila chleba denně, tak to dělili na čtyři díly, ten bochníček kilovej. Pak ho dělili na šest dílů, pak na osm a pak nebyla mouka, přidávali do toho škrob, aby se to nemazalo, do toho dávali dřevěný piliny! Takže todleto bylo to jídlo, jo? A teďko v poledne jsme měli ten eintopf, to bylo každé den stejný! To byla, to byly brambory, krmná řepa, někdy do toho bylo trochu mrkve, no prostě všecko možný, takovej ten eintopf a to se, ty... ty, ta řepa se neokrajovala, ani ty brambory se neloupaly, to tam šlo tak i s těma kamínkami a s tou zemí, co na tom, co na tom bylo.“¹⁰⁰ Nejhorší situace nastala ke sklonku války, kdy byl tábor přelidněný a kromě ubytovacích prostor chyběly i misky, příbory, hrnky a samozřejmě zásoby jídla. Jídelníček vězňů tvořil chléb, margarín, někdy marmeláda, polévky a kávovinová náhražka. Veškeré jídlo se podávalo v omezeném množství a v těchto podmínkách mělo cenu zlata.

Stejný režim později měli i vězni v barácích v zadní části tábora, které měly původně sloužit jako karanténní bloky pro zajatce ze SSSR. Baráky byly ale dokončeny až po jejich příchodu, a proto začaly sloužit jako karanténní bloky pro všechny nově příchozí. Mezi těmito baráky měli vězni svůj vlastní Apelplatz. Nově příchozí vězni patřící do těchto bloků na své zařazení do zaměstnání teprve čekali, a tak celý den trávili na tomto omezeném prostoru. Nepříjemnosti vznikali především v zimě, kdy vězni museli být mimo baráky. Každý si ale našel nějaký způsob jak se zahřát a většinou si vězni mezi sebou nějak vypomohli. Z výpovědi Pavla Macháčka (2006), který na těchto tzv. zugangsbarácích byl, se můžeme dočíst, že vězni vytvořili skupinu, která měla v průměru okolo deseti až patnácti metrů. Vězni uvnitř skupiny se na nějaký čas zahřáli a pak došlo ke střídání, kdy ti ze středu šli na kraj a tak pořád dokola.¹⁰¹

¹⁰⁰ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹⁰¹ Pavel Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

Život na barácích řídili především kápové. Jak už bylo zmíněno, délka a kvalita života vězňů záležela především na tom, jaký kápo velel v konkrétním baráku. Později se začala přelidněnost tábora objevovat i tady. Vězni často neměli vlastní postel, museli se o ní dělit většinou se třemi dalšími vězni, někdy ale i s více. Menší úleva přicházela se zavedením dvousměrného provozu v halách na kompletování součástí letadel. V posledním roce fungování tábora však vězni museli opět soupeřit o místo na posteli, protože jich nebyl dostatek, hrozilo, že na někoho volné místo nezbyde vůbec a bude muset spát na podlaze či bude odveden a natěsnán do sprch, kde často nezbylo místo ani na sezení a vězni tak museli stát celou noc. „*On byl stavěnej pro tři tisíce vězňů, pro tři tisíce pět set, už nás bylo skoro 16 tisíc. Tam už se neleželo na posteli, to se sedělo jenom v noci. Ale ani všichni si nemohli sednout, tak se nedostalo už ani sednout. Tak je dali do umejvářky a zamkli je tam, ty tam stáli v pozoru celou noc, a když někdo umřel, tak padnul, až ráno, když to zase, zase, zase odemkli.*“¹⁰² Takovéto nocování bylo opět velmi nebezpečné, protože vyčerpaní vězni si neodpočinuli a další den jim hrozilo, že se zraní při práci nebo se kvůli své vyčerpanosti stanou terčem některého ze strážných či kápů.

3.4.3 Ostatní budovy v táboře

Mezi ostatní budovy v táboře patří hlavně ta místa, kde vězni vykonávali své zaměstnání nebo budovy, které byly nedílnou součástí tábora. Jednalo se především o budovy na třídění šatů, nemocniční baráky, „Sonderbau“ nebo-li nevěstinec, budova vězení a krematorium. Všechny tyto budovy nějak zasahovali do života nejen českých vězňů, ale vzpomínky na ně můžeme právě ve výpovědích českých vězňů nalézt.

Třídírný šatů (Effektenkammer)

Třídírný šatů se nacházely snad u každého koncentračního tábora, ať už byl pracovní či vyhlazovací. Válečné podmínky byly těžké pro všechny. Věci denní potřeby se proto mezi lidmi dostávaly pouze v omezeném množství nebo vůbec. Němečtí vojenští představitelé a jím blízcí úředníci velmi dobře věděli, že židovští obyvatelé vlastní

¹⁰² Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

věci kvalitní a hodnotné. Proto se z každého transportu dostala zavazadla nejprve do třídírný šatů. „Podřadnější“ věci sloužily pro pokrytí potřeb tábora, některé z nich mohli dokonce nosit samotní vězni. Kvalitnější a drahé oděvy byly pak tříděny podle druhů a jakosti. Některé byly odesílány rovnou zpět do Říše, aby pokryly poptávku tamějších obyvatel, některé však byly rozebírány přímo v táboře a to především důstojníky, kteří si oblečení nechávali pro sebe nebo jím obdarovali své nejbližší.

Dalším údělem třídíren bylo hledání ukrytých cenností v podšívkách a jiných skrytých místech oděvů. Většina lidí totiž netušila, kam je transporty vezou a do jakých podmínek se dostanou. To, co ale věděli s jistotou, bylo, že potřebují mít s sebou cokoli, co se dá zpeněžit. V záhybech a tajných kapsách byly nalézány diamanty a jiné drahé kameny, zlaté šperky a jiné cenné věci. Tyto věci byly v třídírnách pečlivě zaznamenávány a odevzdávány přihlížejícím dozorcům SS.

V některých koncentračních táborech, především na polském území, tyto třídírný také sloužily jako dobrý úkryt pro vězně, kteří nebyli z nějakého důvodu schopni práce nebo i pro ty, kteří se chtěli pokusit o útek. Příklad takového využití třídírný lze nalézt třeba ve výpovědi Richarda Glazara, který popisuje takovéto „schovky“ pro vězně v třídírně oděvů v Treblince.¹⁰³

Komandantura

Budova komandatury byla vystavěna hned na počátcích výstavby tábora. Jako stavební kámen pro tuto budovu byla využita místní žula. Dodnes dochovaná budova majestátně stála a stále stojí, jako strážná brána, která chránila to, co se dělo v pozadí. Velká, několika patrová budova sloužila zejména administrativní budova. V patrech byly kromě archivu i kanceláře pro úředníky a písaře, v nejvyšším patře měl svou kancelář také velitel tábora, který ze svých oken mohl sledovat dění v táboře. V podzemních prostorách byly poté výslechové místnosti, které sloužily především pro výslechy nově příchozích vězňů, kteří pak byli umisťováni do budovy vězení

¹⁰³ Glazar, R. *Treblinka slovo jako z dětské říkanky*.

uvnitř tábora. Tito lidé byli většinou účastníci nějakých atentáckých akcí, příslušníci tajných služeb nebo lidé napojeni na odbojové organizace.

V blízkosti komandatury se nacházela táborová brána a několik strážních domků, z nichž jeden větší sloužil také k občasným výslechům. Na táborové bráně visely, jakožto i na jiných branách koncentračních táborů, nápisy „Arbeit macht frei“ a „Schützlager“. První heslo vzbuzovalo v prvních vězních velkou naději na propuštění, pokud budou tvrdě pracovat a dodržovat pravidla. V pokročilých letech fungování tábora však nově přichozí vězni věděli, že odsud nebude úniku. Druhé heslo mělo spíše uklidňovat obyvatele, kteří si měli myslet, že tábor shromažďuje pouze zločince a tak je chrání.

Sonderbau

Budova nevěstince se ve Flossenbürgu založila až v pozdějších letech fungování tábora. Tato velmi nezvyklá budova v prostředí koncentračního tábora byla v plánech označena jako „Sonderbau“. Výstavba nevěstince a jeho provoz byly součástí prémiového systému, jímž chtěli němečtí důstojníci motivovat vězně a tím zvýšit produkci kamene v kamenolomu. Většina vězňů, kteří prémiové lístky dostali, ale volila raději porci jídla navíc nebo si vybrali cigarety či lístky směnili s jinými vězni za cokoli, co zrovna k životu v táboře potřebovali.

Dále museli velitelé tábora vyřešit, koho do nevěstince umístit. Díky velkému množství koncentračních táborů byl však tento problém velmi rychle vyřešen. Z větších koncentračních táborů, kde nebude chybět pracovní síla, byly vezněné ženy poskytovány, mimo jiné, k službě právě v takových místech jako byly nevěstince. „*Za náma kousek byl jinej blok a to byl s prominutím bordel. Ten tam, říkali se, že jsou tam Polky, ale bylo to pro, pro starousedlíky, že jo, pro ty vězně, který tam byli jako, který měli domovský právo, abych tak řekl, a dostávali za práci ve fabrice nebo v lomu, dostávali nějaký poukázky a mohli buďto jít do kantýny a tam dostali nějakou shnilou zeleninu nebo něco takovýho, no anebo si teda zašel do toho bordelu.*“¹⁰⁴ Díky

¹⁰⁴ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

systému prémiových lístků se ale do nevěstinců dostávali jen privilegovaní vězni, tedy kápoové a starší tábora, obyčejní vězni, jak už bylo řečeno, navštívili nevěstinec jen zřídka. Z těchto důvodů stoupla úmrtnost i tady. Vězni s kriminální minulostí se nijak nadrželi zpátky v krutém a bezcitném zacházení se ženami. Mnoho žen bylo po jejich návštěvě nalezeno zraněných či dokonce mrtvých. Dokonce jsou zaznamenány případy, kdy za ženami chodili nejen vězni, ale samotní dozorcí z řad německé SS. Některé ženy za jejich prohřešek proti rasové politice Říše zaplatila svým životem.

Dalším problémem byla jejich hygienická a zdravotní stránka. Příděly jídla byly pro ženy stejné, mnohdy dokonce menší, než pro vězně, kteří pracovali. Hygienické zázemí neměly téměř žádné stejně tak lékařskou péči. Ačkoli se barák pro nucené prostitutky nacházel v blízkosti nemocničních baráků, nebyla zdravotní péče poskytována v takové míře, v jaké byla potřeba. Vězněné ženy se musely spoléhat na výpomoc mezi sebou nebo na slitování právě sloužícího lékaře či vězně, který lékaři pomáhal. Většinu asi napadne, že pokud byl v táboře nevěstinec, měly by být v táboře také těhotné vězeňkyně. Avšak v táborové dokumentaci nebyl nalezen žádný záznam o tom, že by k takovému případu kdy došlo.

Nemocniční oblast

Oblast pro nemocné se na konci existence tábora skládala ze tří budov. První budova byla vystavěna už v roce 1939, součástí první budovy byl i menší operační sál. Zbytek oblasti, tedy nemocniční budova 2 a 3, byl dostavěn až v pozdějších letech fungování tábora. Nemocniční oblast byla umístěna vpravo od apelplacu hned za budovou prádelny a sprch a nemocniční budova č. 2 byla přímo napojena na zeď vězeňského dvora. Sloužící lékaři byli z jednotek SS, ale za úkol měli léčit a pomáhat jen nemocným a zraněným z řad vězňů. SS měla totiž své vlastní zdravotnické zařízení s velmi moderním vybavením mimo tábor. Byly zde k dispozici důležité a potřebné léky, které byly vězňům odpírány. Lékařskou péči zde mohli využívat i obyvatelé Flossenbürgu, kteří se zde nechávali částečně ošetřovat a navštěvovali zde např. zubního lékaře.

V táboře lékařská péče vypadala zcela odlišně. Velmi často se stávalo, že vězňům se pomoc nedostala vůbec nebo se k nim nedostala v takové kvalitě, v jaké to

bylo potřeba. Velké množství vězňů umíralo dlouhou dobu na následky zranění či různých těžkých chorob v izolačních barácích, jelikož jejich léčba by byla stejně neúspěšná, a proto v očích německých lékařů a jejich nadřízených naprosto zbytečná. Těžká nemoc nebo rozsáhlé zranění tedy znamenaly pro vězně v koncentračním táboře podle pravidel smrt – ať už okamžitou či v oblasti pro nemocné nebo karanténě. Léčebná procedura často zahrnovala pouze měření teploty a určování toho, kteří vězni mají šanci na uzdravení a kteří svůj boj téměř prohráli. Vězni, kteří podlehli nemoci nebo kteří byli smrti velmi blízko, byli často odklizeni do prostor toalet, kde jejich těla čekala na odklizení. Toto zacházení a umělé vyklízení postelí fungovalo hlavně v období velkých epidemií, které ke konci fungování tábora neustávaly, spíše nabíraly na síle.¹⁰⁵

Léky a lékařská péče se věnovaly především vězňům, kteří měli velkou pravděpodobnost na uzdravení a opětovné zapojení se do prací v táboře. Velké štěstí měli vězni, kteří se do oblasti lékařských budov dostali při službách vězeňských lékařů, kteří vypomáhali těm německým a v noci za ně často vykonávali službu. Tito lékařští pomocníci byli snad jediní, kteří se snažili pomoci svým spoluvězňům a za jejich životy bojovat. Pomoci mohl nejen dobře provedený lékařský zákrok či správně podané léky, ale také obyčejné rady. *„Tak prosím tě, musím ti dát pár rad. Já tady spím vedle tebe a jsem takový...“* byl to takový pomocník, takový vězeň to byl, byl to zubní lékař z Veselí nad Moravou, no a říká, dělal tam takového pomocníka. *„Tak já ti dám takové rady, nepij vodu,“* že, *„v žádném případě nepij tady vodu, protože to, ta by tě, to bys umřel,“* že. *„A když budeš mít velkou žízeň, tak si pouze namoč nějakou, nějakou hadr a omoč si rty, ale v žádném případě, v žádném případě teda nepij vodu.“*¹⁰⁶

Bohužel ani místům, jako byly lékařské budovy, se smrt nevyhýbala. Někteří vězni se svého vyléčení nedočkali, ať už za to mohly opět špatné hygienické podmínky nebo nedostatečná strava či všudypřítomné vši, které roznášely infekce

¹⁰⁵ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹⁰⁶ Tamtéž.

např. tyfu. „*Tam nebylo nic, tam jsme, aby nám nebylo zima, tak tam byly kamna, kamna, kde jsme si topili. Pak už nebylo čím topit, jídlo se nosilo jenom jednou denně. Jednou denně nějaká taková šlichta na misce. A už jsme, fronta se blížila, tak jsme čekali, čekali, co se bude dít.*“¹⁰⁷ Dokonce velké množství vězňů umíralo v lékařských barácích zbytečně. Cílené vraždy, pokusné operace a zkoumání účinku různých látek se nevyhlo ani koncentračnímu táboru Flossenbürg. V poválečných procesech se místní lékař dr. Schmitz přiznal k několika desítkám úmyslných vražd. On sám v táboře prováděl velké množství amputací a demonstračních operací, na jejichž následky zemřelo velké množství vězňů.

Budova vězení

Věžeňská budova byla zřízena v roce 1940 a tvořila ho dlouhá budova s obdélníkovým půdorysem. Součástí budovy byl dvůr pro vězně, který byl obehnan vysokou cihlovou zdí, na níž vpravo od vchodu do dvora byla umístěna dvě písmena KA – Komandatur-Arrest. V budově se nacházelo 40 cel, každá 1,5m široká a 2,5 m dlouhá, jednalo se o tzv. samotky.

Vězení podléhalo přímo veliteli tábora a byla ze začátku používána pro vykonání trestů, které uložil. Nejčastějšími tresty byly izolace ve tmě, odejmutí denního přídělu potravy či výslechy s mučením. Později se na dvoře před budovou konaly také popravy. Byli zde popravováni dokonce i vězni koncentračního tábora, kteří byli usvědčeni ze sabotáže či z pokusu o útěk. Další skupinou popravovaných vězňů byli lidé nasazení na nucené práce nebo němečtí civilisté, kteří byli do Flossenbürgu přivezeni státní policií k vykonání trestu smrti. Poslední skupinou popravovaných vězňů byli váleční zajatci a odpůrci nacismu.

Věžeňský dvůr sloužil především v letech 1944 – 1945 jako centrální místo poprav. V posledním roce války bylo v koncentračním táboře Flossenbürg zastřeleno nebo oběšeno několik stovek lidí, mezi oběťmi byly také ženy a děti. Věžeňskou budovou tak prošlo mnoho velmi známých lidí, kteří svými činy bojovali proti

¹⁰⁷ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

nacismu a německé diktatuře. K neznámějším obětem poprav patří zřejmě někteří účastníci atentátu na Hitlera tzv. muži 20. července¹⁰⁸ vedení plukovníkem von Stauffenbergem¹⁰⁹, na jejichž počest byl v dnešním památníku koncentračního tábora Flossenbürg v roce 1975 umístěn památní kámen. Mezi známými jmény můžeme tak nalézt např. admirál Wilhelm Canaris, kapitán Ludwig Göhr, generálmajor Hanz Oste, generál Fridrich von Rabenau aj. Všichni jmenovaní byli popraveni 9. - 12. dubna 1945, tedy jen pár dní před osvobozením tábora. Šlo zřejmě o záměr zahladit stopy a znemožnit spojencům získat cenná svědectví. Ze skupiny hnutí odporu 20. července vyčníval farář Bonnhöffer¹¹⁰, který kromě účasti v hnutí pracoval v utajení jako

¹⁰⁸ 20. července 1944 po poledni začala v Hitlerově hlavním stanu rutinní porada. Hlavní stan se tehdy nacházel v takzvaném Vlčím doupěti nedaleko Rastenburgu, v oblasti Mazurských jezer ve východním Prusku. Šlo o pečlivě střežený opevněný komplex, kam zdánlivě nemohla proklouznout ani myš. Ve 12:42 však místností, kde se konala porada válečného štábu, oťásl výbuch. Ze čtyřiaadvaceti přítomných mužů čtyři zemřeli (jeden hned a tři na následky zranění) a několik dalších bylo raněno. Sám Hitler měl obrovské štěstí, neboť vyvázl pouze s několika popáleninami a oděrkami, prasklým ušním bubínkem a dočasně ochromenou pravou rukou. Těžký trám, který držel strop, jej minul o necelý metr. *Moderní dějiny* [online] Dostupné z URL: [http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/atentat-na-adolfa-hitlera-z-20-cervence-1944/\[cit.2014-06-02\]](http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/atentat-na-adolfa-hitlera-z-20-cervence-1944/[cit.2014-06-02]).

¹⁰⁹ Claus Schenk von Stauffenberg byl německý důstojník generálního štábu, strůjce neúspěšného atentátu na Hitlera. V lednu 1943 byl povýšen na podplukovníka generálního štábu 10. obrněné divize, která se účastnila války v Africe. V dubnu 1943 byl těžce zraněn (při náletu přišel o oko, pravou paži a dva prsty na levé ruce). V polovině června 1944, poté, co se částečně zotavil ze svých zranění, se stal štábním důstojníkem velitelství Rezervní armády umístěného na Bendlerstrasse v Berlíně a k 1. červenci byl povýšen na plukovníka generálního štábu. Tato funkce mu umožnila účastnit se Hitlerových porad ve vůdcově hlavním stanu v Rastenburgu. 20. července 1944 po šesté hodině ranní opustil Berlín a v 10:15 jeho letoun přistál ve městě Kętrzyn. Podařilo se mu umístit kufřík s bombou v konferenční místnosti a ve 12:42 se ozvala exploze. Stauffenberg, domnívaje se, že atentát byl úspěšný, se vrátil do Berlína, zde vedl pokus o převrat jako náčelník protihitlerovského povstaleckého štábu. Ačkoliv se zprvu vše dařilo, kvůli zanedbání správného muže (byl zde ponechán fanatický nacist) na pozici velitele tzv. Záložní armády, jež měla zajistit vládní okrsek v Berlíně, puč, zvaný Operace Valkýra, nevyšel. Schenk von Stauffenberg byl zatčen a zastřelen popravčí četou.

Wikipedie [online] Dostupné z URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Claus_Schenk_von_Stauffenberg [cit.2014-06-02].

¹¹⁰ Dietrich Bonhoeffer byl německý evangelický teolog, etik, filosof a bojovník proti nacismu. Asi roku 1938 se připojil ke Canarisovu protihitlerovskému spiknutí. Roku 1940 mu byly veřejné projevy zakázány, o rok později i písemné. Dne 5. dubna 1943 byl zatčen a po posledním nezdařeném atentátu na Adolfa Hitlera 20. července 1944, který provedli jeho bývalí spojenci, odsouzen k smrti. Dne 8. dubna 1945 byl v koncentračním táboře Flossenbürg odsouzen k trestu smrti vojenským stanným soudcem za předsednictví Otto Thorbecka, člena SS. O Velikonocích 9. dubna 1945 byl popraven.

Wikipedie [online] Dostupné z URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Dietrich_Bonhoeffer [cit.2014-06-02].

spolupracovník německé špionážní jednotky, pomáhal s úteků Židů do Švýcarska. Také byl znám tím, že se postavil svým teologickým přesvědčením proti nacistické ideologii a otevřeně odmítal antisemitismus. I on byl 9. dubna 1945 ve dvoře věznic popraven.

Pokud ale nebyl vydán trest velitelem tábora, byly životní podmínky (strava, zacházení) o něco lepší než v samotném táboře. Vězni dokonce mohli během dne pobývat na vězeňském dvoře. Díky svědectví přeživších vězňů tak máme šanci dozvědět se i další jména tzv. prominentních vězňů pobývajících na ve vězení označovaném jako blok 1. *„No a ještě teda pro zajímavost vám řeknu, že tam byl jeden blok, to byla jednička, kde byli takzvaní prominentní vězni. To byl král Leopold belgické, Schuschnigg, kancléř z Vídně a generál Žák, prostě ti měli takovou větší ani ne volnost, ale lepší jídlo a zacházení slušný.“*¹¹¹ O kancléři Schuschniggovi¹¹² a admirálu Canarisovi se ve své výpovědi zmiňuje i další z českých přeživších Pavel Macháček (2006): *„Kromě toho tam bylo ještě vězení táborové zděné, kde byli někteří jaksi výjimeční vězňové. Například tam byl Schuschnigg, jestli to je nebo není pravda nevím, ale v tom effektenkammeru jsem nosil šedivé flanelové kalhoty, o kterých se říkalo, že je mám po Schuschniggovi, tak nevím. V každém případě ten tam byl s celou rodinou, Schuschnigg, jak známo, byl rakouský kancléř před válkou. Dostal se tam také Canaris, velitel německé tajné služby, po tom puči proti Hitlerovi“*¹¹³ Další svědectví jednoho z českých vězňů dokládá i možnost, že zdi flossenbürgského vězení uvítaly i dalšího, velmi neobvyklého hosta. *„Zajímavá taky byla jedna věc. Říkalo se, že když byl zajat Stalinův syn, že ve Flossenbürgu právě s ním dělali výslech, a protože ruskej těsnopis uměl jedinej Čech ze všech těch vězňů a i Němců, tak ten dělal za plentou z prostěradel tak, aby to nemohl nic vidět, tak ten tam dělal zápis. Co se dál s tím Stalinovým synem dělo nevím, říkalo se, že... byl po válce v nějaké uniformě*

¹¹¹ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹¹² Kurt Alois Josef Johann von Schuschnigg byl od 25. července 1934 do 11. března 1938 rakouským kancléřem. Druhou světovou válku prožil v koncentračních táborech po válce se stal profesorem práva v USA.

Wikipedie [online] Dostupné z URL: http://cs.wikipedia.org/wiki/Kurt_Schuschnigg [cit.2014-06-02].

¹¹³ Fridolín Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

americké armády. Co je na tom pravdy nevím, ale v každém případě o tomto výsledku myslím je dobré se zmínit, protože to málokdo ví, že tato shodou okolností velice historická osobnost v tom Flossenbürgu se také vyskytovala.“¹¹⁴

Údolí smrti

Tzv. údolí smrti, jak je dnes nazvána oblast za zdí původního tábora, začínalo izolačními baráky. Budovy izolace byly původně vystavěny z důvodu rozšiřování koncentračního tábora v roce 1942 jako samostatný tábor pro zhruba 2000 válečných sovětských zajatců a měl vlastní plot z ostnatého drátu. Tento jakýsi tábor v táboře se skládal ze 4 velkých baráků a jedné sociální budovy. Váleční zajatci však dorazili ještě dříve, než byly baráky dokončeny, a tak museli být zařazeni do baráků vedle nemocniční oblasti. Většina zajatců byla však ve velmi špatném zdravotním stavu a v důsledku nemoci a podvýživy zemřelo zhruba 400 z nich. Během roku 1942 byl zbytek válečných zajatců přemístěn do „normálních“ baráků a někteří byli přesunuti do koncentračního tábora v Mauthausenu.

Nové baráky tak začaly sloužit pro všechny nově příchozí vězně, kteří sem byli umístěni odděleně od ostatních vězňů a byli zde drženi několik dní nebo i týdnů, než byli zařazeni do baráků v táboře. Denní táborový režim se týkal i těchto vězňů v izolaci. Výdej jídla, ranní a večerní apel se konaly odděleně. Často zde vězni museli plnit zbytečné úkoly jako například chození dokola celý den či běhání v kruhu a to za jakéhokoli počasí. Tyto pokyny byly často doprovázeny zesměšňujícími příkazy, vězni museli například běhat na slunci úplně nazí.

Další využití těchto izolací na sebe nenechalo dlouho čekat – tábor pro umírající. Díky své izolovanosti od zbytku tábora byl tento prostor jako stvořený pro toto využití. Vyhublí, nemocní a slabí vězni zde čekali na svou smrt. Mnozí z nich byli téměř neschopni pohybu, byli částečně nazí, naprosto zanedbaní a páchnoucí exkrementy. Takto ponechání vlastnímu osudu zde pomalu umírali. Z popisů výjevů z těchto míst si můžeme snadno představit, jak velké a hrozné bylo ponížení lidí v

¹¹⁴ Fridolín Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

koncentračních táborech. Izolace se naplňovaly především během velkých epidemií tyfu, který byl ve velkém roznášen vešmi a blechami.

Další součástí této oblasti bylo krematorium. Původně byla těla mrtvých vězňů dopravována do krematorií v okolí. Avšak po roce 1940 se zvětšoval jak počet vězňů, tak počet mrtvých lidí. Vedení koncentračního tábora stála před problémem s odklizením těl. A tak právě v roce 1940 přišlo rozhodnutí o vystavění vlastního krematoria právě v údolí, kde nebylo na očích vězňům a předpokládalo se, že se skryje i zápach hořících těl, což byl velký omyl.

Samotné krematorium se skládalo ze čtyř místností. V zadní části krematoria byla pitevna, kde se nacházel a dodnes nachází žulový pitevní stůl, kde se vězňům mimo jiné vylamovaly zlaté zuby. *„A ještě tam byl jeden barák a to byla márnice. Tam vždycky přicházel muž v bílém plášti, esesák, vešel dovnitř a za chvíli vycházel a měl v ruce čistej šátek. Říkali nám, že tam nese zlato, zlatý zuby a zuby z těch zemřelejch, který tam čekaj na, na tu kremaci.“*¹¹⁵ Dále se těla dostala do márnice, která sousedila s místností, kde stála spalovací pec. Za místností s pecí byla uhelna. SS provozovala krematorium jako „čistý“ způsob odklizení mrtvol bez ohledu na úctu k lidským bytostem a jejich zbytkům. Důkazem toho bylo, že vězni ani popel ze spálených těl nebyli pochováni do hrobů. Popel z krematoria byl bezcitně sypán do jímky na exkrementy.

Hned u krematoria bylo také vystavěno popraviště, které již bylo zmiňováno. Toto popraviště sloužilo k hromadným popravám většinou náhodně zvolených vězňů, či vybraných lidí z transportů. Na tomto popravišti se vězni výlučně stříleli. Jejich likvidace těl pak byla velmi snadná. Další, co usnadňovalo transport těl do krematoria, byla rampa, která byla navržena a vybudována v roce 1944. Do zdi, která oddělovala údolí od tábora, byl vykopán tunel a podzemní vchod do krematoria. Z bezpečnostních důvodů byl vchod na rampu do krematoria zajištěn mříží. Okolím krematoria totiž

¹¹⁵ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

nebylo střeženo ani nebyl kolem natažen elektrický plot. Za zdí pak byla položena kolej, po které dopravoval vozík mrtvá těla do krematoria.

Když kapacita krematoria nezvládala velký počet mrtvých těl, byla těla pálena také pod táborem na velké hranici, kterou tvořila lidská těla v kombinaci se dřevem a hořlavinou. Vězni ve svých vzpomínkách často vzpomínají na všudypřítomný zápach z pálených těl. Nakonec si zvykli i na mrtvolu ležící téměř na každém kroku. „Bylo to tam hrozné, protože už v té době se vlastně tam hromadila mrtvá těla, že. To jak je přivázeli z toho východu, zejména potom z Osvětími a tam se z těch východních koncentráků, kteří byli zmrzlý, byly to zmrzlé mrtvolky, že ano, kost a kůže a ty celé haldy, protože to krematorium nebylo příliš velké, takže se to nestačilo pálit, tak to pálili na hromadách, vždycky dřevo polili to, a tak to pálili takovým způsobem ty mrtvé.“¹¹⁶ Toto místo se stalo později důležitým vzpomínkovým místem, jelikož se právě zde zachoval popel ze spousty na tomto místě spálených těl.

4 Poslední roky fungování tábora

S vývojem války a příchodem spojeneckých vojáků byl velmi úzce spojen i provoz koncentračních táborů. S osvobozením jednotlivých zemí od poloviny roku 1944 byla nutnost řešit otázku co s vězni v koncentračních táborech. Německo si rozhodně nepřálo, aby se vězni dostali ve velkém počtu do rukou spojenců. „Kolem toho čtyřicátého čtvrtého roku ten výsledek války už byl zřejmej. My jsme samozřejmě tedy čekali, kdy už ten den přijde a jako všichni jsme byli velice nadšeni, že to takhle dopadá, protože nebýt toho vítězství Rudé armády ve válce, tak by to bylo s námi i po té válce divné, to samozřejmě. Ale jaksi při-, přivítali jsme, když už ten konec nastal. Dokonce jednou se stalo, že se rozšířila zpráva, že Američani ten tábor obsaděj. Nakonec k tomu nedošlo, ale, ale jaksi radost z toho samozřejmě byla veliká. Oni totiž, Hit-[ler], Himmler (opravuje se) nařídil jako šéf koncentráků, že se Spojencům nesmí dostat do ruky žádný důkaz o koncentracích, ani tedy lidé živí, měli všichni být zlikvidováni, ani jaksi ty prostory nějaké. Nicméně ono to teoreticky se snadno napíše,

¹¹⁶ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

ale v praxi se něco takového hůře udělá, protože jak zlikvidujete ty baráky a to zařízení toho koncentráku, čili jak zlikvidujete ty lidi?“¹¹⁷ Nastal pravý čas pro vymyšlení plánu, jak se vězňů co nejrychleji a v co největším počtu zbavit. A tak přišla myšlenka vypravit pochody smrti. Některé měly jasně stanovený cíl, některé však se jen „potulovaly“ po okolí s cílem vysílit a zlikvidovat vězně.

Vězni samozřejmě pozorovali změny v chování svých strážců, a tak se snažili získat co nejvíce informací o tom, co se děje. Ve Flossenbürgu se do šíření potřebných informací ve velké míře zapojili právě čeští vězni. O takové spolupráci vězňů vypráví ve své výpovědi Miloš Volf (2006): „*Totíž tam byla elektrikářská dílna, kde prostě jsou, byli odpovědný za to, že kolem tábora budou ty dráty nabitý proudem, že to bude svítit, že to bude jak, že to bude fungovat všechno v pořádku. Ale oni si tam ty esesáci taky dávali opravovat svý rádia. Tak oni to opravovali každý rádio tak dlouho, dokud nepřišlo rádio nový, že jo. Tak jsme měli zprávy, teď ten Miloš Kučera to měl od nich, ten nám přišel říct, my to zase rozšiřovali dál, protože český písar byl, Karel Jetel, na sedmým bloku, já jsem byl na tom šestým, na pátým potom byl taky jeden Pepík, na třetím byl Ruda Pech, na devátém ten Mojžíš, na jedenáctým Honza Francl, takže těm Čechům, ty to hned, ty to hned rozšířili dál. Samozřejmě když šlo o ty fronty, jak se blíže, tak to si během toho vyprávění každé přidal dvacet, padesát kilometrů, aby byli blíž, jak se těšil. Tak jsme to takhle, takhle těm lidem, a teďko oni si toho všimli, ty esesáci, že najednou lidi pookřáli. Víte, že my jsme to řekli těm Čechům, ty to dali těm ostatním dál, že jo, to jsme nenechali jenom pro sebe, protože ta spolupráce tam byla mezinárodní dobrá.*“¹¹⁸

Kromě vězňů však bylo potřeba zbavit se i jiných důkazů o tom, co se v táboře ve skutečnosti dělo. A v neposlední řadě samozřejmě bylo důležité zachránit si vlastní život a majetek. Proto většina velitelů tábora opustila Flossenbürg i s majetkem dříve, než přišly spojenecké jednotky. Mnohdy ale při vyklízení tábora

¹¹⁷ Fridolín Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹¹⁸ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

docházelo k velkému chaosu, jelikož se vše řídilo tím, jak a kudy spojenci postupovali.

Na začátku pochodů smrti byl vydán příkaz k přečíslování vězňů a sepsání nových seznamů, které budou předány Mezinárodnímu červenému kříži. Jelikož však byli kápoové a tzv. blockmani za dráty ve funkci strážných, museli je zastoupit jiní. Ve spojení s touto událostí si zaslouží pozornost výpověď Miloše Volfa (2006), který ve snaze zachránit co nejvíce životů téměř prohrál ten svůj. *„Já tam byl na tom bloku sám. Já jsem tam, měl jsem tam přes tisíc lidí. Teď jsem to měl psát, musel jsem nové číslo, pod to starý číslo, v kterým táboře, protože mezitím tam přinesli z Buchenwaldu, taky šli tam už tím pochodem smrti, šli asi tejdén. Teďko jméno, příjmení, národnost, na kterým komandě dělal, jo a ještě jaký je zaměstnání bylo a jestli byl nemocnej, jestli nebyl. No jo, tak s Čechama, s Polákama, s Rusama, s Němcema, to šlo, to jsem dělal první noc celou. Druhej den jsem dělal ty Francouze, že jo, s těma Italama jsem si pomáhal přes tu latinu všelijak, takže taky jakžtakž, potom s Jugoslávčema, to jsme to udělali, takže jsem skoro druhou noc nespál, no ale s Maďarama, nemtudum magyarum [z maď. nerozumím maďarsky]. My jsme si ukazovali na prstech, my jsme tou jejich maďarskou němčinou. Kriste pane. Ale já jsem to koukal, to dodělat, aby nás předali co nejdřív. A... a dvacátýho ráno jsem to nesl na tu hlavní kancelář, oni řekli: „Človeče, už, – to byl, to byl podvod, už šly, v noci šly dva transporty.“¹¹⁹*

4.1 Pochody smrti

Pochody smrti se vypravovaly snad ze všech koncentračních táborů. Většina pochodů měla za úkol dopravit vězně z menších koncentračních táborů do těch větších, kde mohli být rychleji likvidováni. Ve Flossenbürgu se tzv. evakuace tábora řešila několika pochody smrti, kdy byli z tábora vybráni všichni chůzeschopní vězni.

Vězni dostali jasný příkaz vzít si s sebou všechny věci a nastoupit na apelplac, kde se udělovaly rozkazy. Navíc se k flossenbürgským vězňům přidávali další vězni, kteří sem docházeli z jiných koncentračních táborů a měli již několik dní

¹¹⁹ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

pochodu za sebou. Vyhladovělí a zpustošení příchozí vězni ve snaze zachránit si svůj vlastní život a posílit se na další cestu zbytečně podstupovaly rizika, která znamenala jejich smrt. „Protože tam přišli lidi, který už prošli tím pochodem smrti z toho Buchenwaldu, několik, věděli, že bude to mít za následek taky, tak chtěli něco z toho sníst, tak tam někdo to rozštípl, ten, se roztekl ten... ten sirup. Oni se na to vrhli, aby se ještě to snědli. A teďko přišli ty esesáci se psema, a ty lidi se nezvedli, ty tam byli nalepený jako mouchy na mucholapce. Ty psi je v tom roztrhali.“¹²⁰

Asi 10 000 vězňů, kteří museli opustit tábor, byli vydáni na milost a nemilost nejen lidskému rozhodnutí o jejich životě, ale také vlastnímu zdravotnímu stavu a okolním přírodním vlivům. „A teďka si představte mít na nohách ty dřevěný boty v uvozovkách, kde byl prostě podle tvaru nohy vyříznutej, vyříznutej kus dřeva a na to byly přibitý kousek plátna, aby to z nohou nespadlo. A teďka, když jste unavenej, nemocnej nebo nemáte už sílu, a teďka musíte jít dejme tomu 150, 200 metrů přes oranici čerstvě nasáklou deštěm. Sama ta bota už něco váží, když se na ni nabalí několik kilo tý mazlavý hlíny, tak ten člověk nedokáže udělat krok, čili sklesne na místě. Na konci šla řada esesáků a kdo tam ležel, toho zastřelili. Takže za těch, trvalo to necelých deset minut, a za těch pár minut tam zůstalo takovejch 400, 500 lidí ležet na tom poli. To nedoporučuji nikomu si to prožít, to bylo velmi obtížný.“¹²¹

Během pochodů smrti se však také ve velkém projevovala vězeňská soudržnost. Kdo mohl, pomáhal ostatním jakýmkoli způsobem. Někteří vězni také nezapomněli na pomoc, kterou od jiných vězňů dostali ještě v táboře a objevovali se právě včas, aby jim pomoc oplatili. Taková příhoda se stala Miloši Volfovi (2006), který kvůli sepisování seznamů vězňů vyrazil na pochod smrti po dvou probděných nocích naprosto vyčerpaný, a jeho šance na přežití se zmenšovaly. Už dávno zapomněl na pomoc ruskému vězni. Díky svým malířským dovednostem si u něj příslušníci SS objednávaly tzv. gratulačky, jeho umění bylo odměňováno často přiděly jídla navíc. Jednou poskytl toto jídlo navíc ruskému vězni, který potřeboval zachránit

¹²⁰ Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹²¹ Fridolín Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

svého nemocného kamaráda. Miloš Volf se rozdělil ještě několikrát a také díky svému postavení sehnal další věci, které ruský vězeň jménem Michal potřeboval. A tento dobrý skutek se mu vrátil v nejpříhodnější dobu. Naprosto vyčerpan byl držen při vědomí jen svým otcem. Přes všechny snahy se však tato dvojice vězňů propadala zástupem vězňů až do zadních řad, kde čekala smrt z rukou dozorců. Na poslední chvíli se z davu vynořili tři ruští vězni, z nichž právě jeden byl již zmiňovaný Michal, a pomohli oběma do předních řad. Takto se pro unavené kamarády vrátili ještě třikrát.¹²²

O vězně nebylo během pochodů vůbec pečováno, přestávky a strava byly naprosto nedostatečné. „Každý dostal hrst ječ-[mene], žita (opravuje se), žita do kapsy a to mu mělo stačit na bůhví jak dlouho. Jako potrava. A my jsme nic jiného neměli. ... První noc přišla, přišel déšť. To trvalo takové, druhý ještě, i druhou noc. A to už jsme byli unavení. Bez odpočinku dvě noci a den bylo hrůzné. A třetí den konečně večer jsme zastavili kdesi na takové jako pasece, kde byl močál a na tom močále nás zahnali k té pasece doprava, tam byly keřky tak do těch 2, 3, metrů, výš ne, takový porost, že? No a tam jsme měli ležet v tuhlestom, v té mokré trávě, v těch loužích.“¹²³ I tady však platila jasná pravidla pro všechny – zaostávající či vyčerpaní vězni byli okamžitě zastřeleni a jejich těla pak zahrabána do mělkých hrobů kolem cest, kterými pochod šel. „Jeden Čech tak kolem dvaceti, jednadvaceti let měl okamžitou nějakou nevolnost, takže zůstal ležet. Místo abychom mu směli pomoci, tak tam přišel ten esesák k němu a na místě ho zastřelil... Stala se tam například takováhle věc (odkašlání). Jak jsme byli v tom pětistupu, tak já jsem šel na kraji, na pravém kraji toho jednoho a přede mnou jiné vězeň, kterej bohužel měl ten průjem. Jak známo uvědomil si, že pokud to pustí do kalhot, po dalších čtyřech, pěti kilometrech bude mít tak rozedřeny nohy, že nebude moct jít. Tak se připravil, kalhoty, udělat úkrok, sedl si

¹²² Miloš Volf, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹²³ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

na bobek a v tom okamžiku ho ten post zastřelil, kterej byl vedle. Čili nebylo dobré jaksi jakýmkoli způsobem... jaksi narušit tu pochodovou formaci.“¹²⁴

Někteří vězni tušili, že přišel jejich konec a jestli nepotkají spojenecké jednotky, tak jejich osud nebude šťastný. Ti statečnější tak zvolili možnost vzít osud do svých rukou a pokusit se o útěk. Ne vždy však zvolili příhodnou dobu či místo. Právě na takovou událost vzpomíná František Wretzl (2006): *„A při dalších cestách, to jsme spali jednou v takové úžlabině, tam jsme přespávali a ráno nastal rozruch, poněvadž jestli se tam prali o chleba nebo něco a my jsme spali přímo jako na kraji nějaké meze a tam jednoho z našich kamarádů, Steva a dalšího, ten byl podstatně starší, napadlo utíkat. Ale v naprosto nepřítomné době a nepřítomném místě. Za náma bylo pole, taková oranice a bylo to možná sto, sto padesát metrů, a to je pro útěk na volném prostranství velice nešťastná, nešťastná volba.“¹²⁵* Některým se to však podařilo. O vlastním úspěšném útěku z pochodu smrti vypráví Emil Burian (2006): *„Ale už cestou, poněvadž jsme byli v pětiřadech, už cestou se ke mně jako přidal doktor, že, Slezák, který byl nějakým redaktorem českých novin, „Českého slova“ nebo něco takovýho. A ten říkal: „No, hele, no jak jsem slyšel nebo co, ty jseš z armády zahraniční, ne? Tomu rozumíš, co kdybysme zdrhli?“ No, tak jsem povídal: „Jo, to by, snadno se to řekne, jo, ale horší je to provést. Proveditelný to bude až tehdy, až se to nějak ustálí, až dojde k nějakému klidu, ale dokud budeme v pohybu, tak s tím nepočítej, protože jednak dožene tě pes nebo kulka, jo? A kolem, jak vidíš, ty Ukrajinci, ti Vlasovci, ty jsou zrovna tak nemilosrdní jako Němci, jo? Tak s tím nemůžeme počítat.“ A tady na tej bažince jsme se sešli jako, nebo vlastně jsme byli, spolu jsme tam ulehli a já jsem mu říkal pak: „Hele, jediný tady je to možný, ale já půjdu první, kdybys slyšel střelbu a stalo se něco, nebo výkřik nebo něco, nepouštěj se, jo?“ A tak jsme se rozešli a já jsem se tím křovím opravdu prošťoural. Ať už to byl kápo, a nebo ten Vlasovec, nevím, a já jsem využil toho místa, z druhé strany jsem také slyšel, viděl jsem, že tam je mezitím určitá mezera a že jedině touto mezerou bych mohl prostě proniknout. A tak jsem se jako propízlil. Musel jsem dávat samozřejmě*

¹²⁴ Fridolín Macháček, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹²⁵ František Wretzl, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

také pozor, protože oni byli mobilizováni také v dědinách lidé, aby jako dávali pozor, že tam jde transport, jo, a aby lidi pochytali, anebo je, znemožnili jim prostě útek, kdyby se to stalo. Tam na to se muselo dávat pozor. A mně se vám to nějak tak, ani nevím jak, podařilo. Tam byla tráva, i když byla poměrně vysoká, asi taková, jo, a plížením, já jsem šel jak had, a dost pěkně kousek, když jsem, když to křoví skončilo a ta travina jak tam byla za ním, no to bylo, nechci tvrdit, ale nějakých 60 metrů, to nebylo málo na to. A já jsem musel vždycky prostě po kousku, od toho křoví rychle se dostat dál a potom po kousku vždycky klouzat dopředu. A mně se to tedy opravdu podařilo, a jakmile jsem se dostal už až k polím, jo, tak už tam byly prostě stromy, byly tam už i ty keře a bylo tam možných, různých krytí, tak jsem mohl kolem, sledovat tu silnici, po které ten transport šel.“¹²⁶

Než došlo k samotnému osvobození hlavního tábora Flossenbürg, byly zrušeny a vyklizeny i jeho pobočky. Od poloviny dubna bylo „evakuováno“ přes 40 000 vězňů. Jen podél tras vedoucích z Flossenbürgu našli spojenci přes 5 000 narychlých pohřbených těl.¹²⁷

4.2 Pochody smrti z pobočných táborů KZ Flossenbürg

Dubnové vyklízení táborů se týkalo všech poboček, které musely být zrušeny. Mnoho pochodů putuje od jedné pobočky ke druhé, vězni se slučují a pochodují dále společně. Osvobozování měst a celých států je však v plném proudu, a tak se pochody do svých cílových míst nedostanou. Taková situace se týká například pobočného tábora Litoměřice, který byl vyklízen na jaře roku 1945. Z důvodu velké přeplněnosti tábora, kdy zde našli svůj přechodný „domov“ tisíce vězňů z jiných poboček, které již zanikly, bylo potřeba vypravit transporty co nejdříve. Na konci dubna 1945 příslušníci SS nechali vypravit 77 otevřených nákladních vagónů s více než 4 000 vězni. Tento transport smrti byl však šťastnou náhodou v Roztokách u Prahy zastaven civilním obyvatelstvem. Vyjednávání s příslušníky SS se zúčastnil i přednosta stanice Jan

¹²⁶ Emil Burian, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹²⁷ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.63,64.

Najdr. Společně s dalšími obyvateli vyjednal možnost poskytnout vězňům potravu a zachránit z transportu těžce nemocné vězně. Dalším více než 300 vězňům pomohli civilní obyvatelé utéci. Transport však pokračoval na své cestě dál a za Prahou k němu byly napojeny další vagóny s vězni z poboček Hradištko a Vrchotovy Janovice. Vlak transportující vězně na smrt byl osvobozen 8. května 1945 v Kaplici americkými jednotkami.

Mezi pobočnými tábory se nacházely i tábory pro ženy. Ani těmto táborům se vyklízení a pochody smrti nevyhnuly. 13. dubna 1945 byl vyklizen ženský pobočný tábor Helmbrechts, který před tím přijal transport židovských vězeňkyň z Gross-Rosenu. Zhruba 1200 žen se vydalo na svůj pochod směrem do dalšího pobočného tábora Svatava. Vězeňkyně židovského původu jsou velitelem Dörrem vystavovány velkým útrapám a spousta z nich zemřela již po prvních kilometrech pochodu. Ve Svatavě jsou vězeňkyně roztříděny, nežidovské ženy zůstávají na místě, zbytek židovských žen z pochodu i z místní pobočky se vydalo na další pochod směrem na Prachatice. Z celkového počtu odcházejících 700 židovských žen se spojencům podařilo osvobodit 270 zcela vyčerpaných vězeňkyň.¹²⁸ Major 5. pěchotní divize armády USA Henry Hopper ve své výpovědi vzpomíná na osvobození žen u Volar takto: „*Pohled na vysílené postavy těchto žen se nedá popsat. Sestávaly dostlova už jen z kůže a kostí a jejich tváře připomínly lebky. Pokud vím, nenajdeme ve světových dějinách doklad takové krutosti a surovosti, jaké se projevíly v přístupu k těmto ženám.*“¹²⁹

4.3 Osvobozování tábora

Po vybrání vězňů na pochody smrti bylo všem ostatním jasné, že v táboře zůstávají. Byli zde ponechání především nemocní vězni nebo vězni v tzv. rekonvalescenci. I z těchto však bylo potřeba vybrat další vězni, kteří měli být zlikvidováni. Největší pravděpodobnost přežití měli vězni v rekonvalescenci a těm tedy byla nabídnuta možnost opustit tábor ve vlakových vagónech. Aby nalákali co

¹²⁸ KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945. Braunschweig: Sigert GmbH, s.64, 65.

¹²⁹ Tamtéž, s.65.

nejvíce vězňů, sdělili jim, že kdo se nepřihlásí, bude muset jít pěšky. Někteří vězni však byli dobře informovaní o stavu železnic, které na mnoha místech v okolí již nebyly v provozu, a tak se této léčce vyhnuli. Až později se od svých osvoboditelů dozvěděli, že všichni, kdo se přihlásili na transport, byli kdesi v lese postříleni. Dříve než mohl zbytek nemocných vězňů odejít, byli zahánáni strážnými zpět do tábora, protože by skvrnitým tyfem mohli nakazit své okolí.¹³⁰

Tito vězni byli ponecháni v táboře už bez jakéhokoli dozoru a trpělivě čekali na příchod osvoboditelů. Nevěděli ale, jak dlouho bude trvat, než spojenci dorazí, a tak byli nuceni začít se o sebe starat, především šlo o to, aby si zajistili jídlo. V tuto dobu už nebylo těžké pohybovat se volně po táboře nebo se dokonce dostat bezpečně za dráty. „*Já ne, já tvrdím to, co jsem říkal, že jsme tam zůstali. No a teď, protože jsme byli hladoví, nejedli jsme tolik dní, no tak ten jeden vězeň, byl to Rus, byl to důstojník zajatec, mě říká: „Pojd' se mnou tady, půjdeme tady do vesnice, něco seženeme k jídlu,“ protože už byly rozstříhané dráty, jsme se dostali ven, že, prolezli jsme.*“¹³¹ Většina výprav za potravou ale byla zbytečná. Co neodvezli příslušníci SS s sebou, to rozkradli a vyrabovali místní obyvatelé.

Když vězni slyšeli střelbu v okolí tábora, věděli, že jejich osvobození je blízko. Na kusy hadrů a prostěradel stihli napsat nápisy „Prisoners happy end. Welcome.“ A v táboře vypukly nadšené oslavy. „*A teď ten třetí deň už jsme byli v takový, v takové beznaději, tak někdo venku zvolal: „Vivat, jsme svobodní, Amerikáni!“ No tak do nás vjela taková injekce (úsměv), tak jsme z toho bloku vyšli, vycházeli ven, že, a ten, byl to nějaký študák, ktorej uměl pravděpodobně anglicky, tak běžel k té bráně, kde ta brána byla zavřená.*“¹³²

„...už jsme slyšeli vojáky americké, jak stříleli, že. Do vzduchu po nás, že, tak jsme utíkali zpátky do toho tábora, no a pak přišli. Skutečnost byla taková, že my, co jsme

¹³⁰ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹³¹ Tamtéž

¹³² Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

mohli chodit, co, tak jsme všeci vyšli ven, že, nosili jsme ty americké vojáky na ramenách, že.“¹³³

K osvobození hlavního tábora Flossenbürg došlo 23. dubna 1945, tedy jen pár dní po vypravení posledního pochodu smrti, jednotkou 90. pěchotní divize armády Spojených států amerických. V táboře našli asi 1500 vězňů nakažených nejčastěji skvrnitým tyfem a také mnoho mrtvých těl. I přes to, že vojáci okamžitě povolávali lékaře, kteří vězňům poskytli pomoc, většina vězňů přežila vlastní osvobození jen o pár hodin.

Osvobození tábora bylo radostnou událostí pro všechny. Pro některé však, jak již bylo nastíněno výše, znamenalo osvobození jejich smrt. Spojenci s sebou přivázeli velké zásoby jídla a bohužel většinu jídla nebyl vězeňský zažívací systém schopen strávit a vězni si tak často svou neopatrností způsobili smrt.

*„...no a ten z toho auta, vynášeli čokoládu, cigarety, konzervy a házeli to přes ten, přes tu bránu dovnitř, a my jsme se jak kočky na to vrhali. Každé si bral, co nejvíc mohl. Oni to filmovali samozřejmě, to byla taková propaganda, jak, no, oprávněná propaganda, že. No a tam byla právě chyba, že někteří naletěli na to, že ty konzervy, my jsme, já jsem konzervu v životě neviděl, to byly konzervy masný, vaječný, že jo, a kdo byl hladný tehdy a snědl na to jednu dávku, tak během těch pár dní zemřelo sedm těch spoluvězňů právě následkem toho, že se najedli přes moc. Kdyby bejvali zůstali hladní a jedli pomalu anebo vůbec nejedli, tak to přečkali.“*¹³⁴ Strava se nakonec vězňům přizpůsobila a další životy tak nebyly zbytečně zmařeny. Naopak přeživší dostali možnost aktivně se zapojovat na řešení vlastních osudů a také šanci dostat se do lepší kondice na cestu domů. *„My, co jsme tam byli Češi, já nevím, kolik nás tam bylo, přes sto, asi sto padesát nebo přes sto něco, tak jsme si tam vybrali samostatný lág. Tam jsme si stanovili vedení, tam byli vcelku například tam byl generál Žák, to si na něho vzpomínám, a byli tam aj takoví bývalí vládní činitelé za bývalé republiky*

¹³³ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

¹³⁴ Jan Přidal, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg.

*někteří, tak jsme si je zvolili za vedoucí a organizátoři, že, tak abychom potom měli tam s těmi jednání s těmi americkým vedením všechno, mohli tam projednávat s nima. Byla otázka stravování, že, žádné konzervy jsme nedostali, protože to bylo v pořádku, to nám nedali, ale okamžitě přijížděly, přijížděly vozy z té vesnice s dobyt看 zabítým, hovězí, krávy, už se to, vařilo se tam polívky, že a takové ta jídla. Já jsem tam hodně chodil a chodil ke kuchyni, tam byly velké nádrže kysaného zelí, tak to jsme konzumovali, to bylo náhodou výborný, že. Nosil jsem toho plné šálky s kamarádem.*¹³⁵

Vězni však museli v prostředí tábora ještě nějaký čas zůstat. Spojenci už měli s osvobozováním podobných míst zkušenost, a tak museli postupovat obezřetně, aby neproklouzl žádný příslušník SS, který se mohl maskovat jako jeden z vězňů. *„Někteří ti vězni, co byli zřejmě na takové, ti vojáci, co to byli, tak se dali k dispozici Američanům, to si pamatuju několik, kteří šli ještě vyhledávat ty uprchlé dozorce po lesích, tam se... tohle to začalo praktikovat. Přivedli, jak jsem vzpomenu toho Krvavého Maxa – to byl ten, který ubil, to byl zločinec německý, který ubil spoustu lidí.*¹³⁶ Navíc bylo potřeba shromáždit co nejvíce důkazů a důstojně pochovat těla mrtvých jak z tábora, tak těch, kteří byli nalezeni podél tras pochodů smrti. *„A to jsme jich museli pochovat, no museli, samozřejmě, že to byla taková morální povinnost, tak jsme, ti, co uměli německy, tak v tej vesničce Floss nařídili těm Němcům, že musíjou vykopat hroby a tam jsme jich pochovávali a ten pohřeb byl velice takovej důstojnej, protože mezi náma tam byl jeden učitel, kterej hrál na violoncello a tam při tým teda, při tým pohřbu to hrál takový dojemný písneň. Takže osvobození bylo, můžu říct slavný. Protože jsme se dočkali.*¹³⁷

¹³⁵ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg

¹³⁶ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg

¹³⁷ Oldřich Randuch, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg

Závěr

Koncentračním táborem Flossenbürg prošlo na 100 000 vězňů – mužů, žen a dětí. Počet obětí je dodnes nejistý a zpochybňovaný, v táboře se však můžeme setkat s údajem, který překračuje 73 000 obětí.

Ačkoli byl koncentrační tábor Flossenbürg osvobozen před 69lety, jeho příběh tím zdaleka neskončil. Historie tohoto místa je bohatá na další diskutabilní události, které se zde během této doby odehrály. Ať už byl přístup k tomuto místu jakýkoli, nejdůležitější by pro nás měl být přístup všech zaměstnanců dnešního Památníku koncentračního tábora. Právě jejich přesvědčení a péče zachránily toto místo před upadnutím v zapomnění a zachování alespoň toho, co nebylo zničeno nebo přestavěno. Areál tak může dnes sloužit jako místo, kde se nové generace mohou seznamovat s pohnutou historií tohoto místa za 2. světové války a připomínat si hrůzy, které by se již neměly opakovat. Díky skvěle připraveným výstavám se ale také mohou seznámit s osudy jednotlivých lidí, kteří tímto místem prošli a zanechali zde svou stopu. Neméně důležité je připomenout, že součástí památníku je i pietní místo v dnes nazývaném Údolí smrti, kde všichni pozůstalí a ostatní, kteří chtějí uctít památku obětí, mají možnost položit květiny na památné desky jednotlivých národů. Historie událostí, jaké jsou popsány v této práci, by rozhodně neměly být zapomínány a měly by být neustále připomínány, aby se už nemohly nikdy opakovat.

Summary

Although the Flossenburg concentration camp was liberated before 69lety, his story thus far from over. History is rich in other questionable events that here occurred during this time. Whatever the approach to this point may be, the most important would be for us to access all employees today, Memorial concentration camp. It is their belief and care saved this place from falling into oblivion and preserve at least what was not destroyed or rebuilt. The premises can now serve as a place where new generations can get acquainted with the turbulent history of this place during WW2, recalling the horrors that should no longer be repeated. Thanks to well-prepared

exhibitions will also learn about the lives of individual people who have gone through this place and left their mark here. Equally important it is to remember that part of the memorial is a sacred place in today known as Death Valley, where all the survivors and others who want to honor the memory of the victims have the opportunity to lay flowers at the memorial plates of the individual nations.

Prameny a literatura

Literatura

BENZ, Wolfgang - DISTEL, Barbara. *Flossenbürg - Das Konzentrationslager Flossenbürg und seine Außenlager*. München: C.H.Beck Verlag, 2007.

BUBENÍČKOVÁ, Růžena - KUBÁTOVÁ, Ludmila - MALÁ, Irena. *Tábory utrpení a smrti*. Praha: Svoboda, 1969.

GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Praha: GplusG, 2007.

KZ-Gedenkstätte Flossenbürg. *Koncentrační tábor Flossenbürg 1938-1945*. Braunschweig: Sigert GmbH, 2007.

MARŠÁLEK, Petr. *Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Karolinum: Praha 2002.

OLIVOVÁ, Věra - KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa od r. 1918 do r. 1945*. Praha 1967.

SHIRER, William L. *Vznik a pád třetí říše*. Praha: Naše vojsko, 2008.

SOFSKY, Wolfgang. *Řád teroru: koncentrační tábor*. Praha: Argo, 2006.

Prameny:

Macháček Pavel, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg. *Živá paměť*. 2006.

Přidal Jan, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg. *Živá paměť*. 2006.

Randuch Oldřich, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg. *Živá paměť*. 2006.

Volf Miloš, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg. *Živá paměť*. 2006.

Wretzl František, výpověď v rámci projektu INTERREG III A – Rozhovory s bývalými českými vězni KT Flossenbürg. *Živá paměť*. 2006.

Videozáznam: Medienwerkstatt Franken / KZ-Gedenkstätte Flossenbürg, „Wir haben überlebt ... die andern sind geblieben“, Ehemalige Häftlinge erinnern sich, 2007. Muzeum KZ Flossenbürg.

Elektronické zdroje:

Atentát na Heydricha. Wikipedie [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-06-16].

Bavaria Bohemia [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013- 06-16].

Claus Schenk von Stauffenberg. Wikipedie [online]. Dostupný z URL: [cit. 2014-06-02]. Český rozhlas [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-06-16].

Dietrich Bonhoeffer. Wikipedie [online]. Dostupný z URL: [cit. 2014-06-02].

František Michl [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-06-22].

MEMO 2015/2

Fronta [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-06- 16].

Georg Lörner. Wikipedie [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-05-25].

Gulag. Wikipedie [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-12-01].

Holocaust [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-06-15].

Internační tábory [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-12-01]. Iuridictum [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-12-01].

Koncentrační tábory [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-12-01].

Moderní dějiny [online]. Dostupný z URL: [cit. 2014-06-02] Osvětim [online]. Dostupné z URL: (Zdrojem pro článek: Reflex) [cit. 2013-12-01].

Oswald Pohl. Wikipedie[online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-05-25]

Richard [online]. Dostupné z URL [cit. 2014-06-04].

Saint Georgen and der Gusen. Wikipedie [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-05-25].

Theodor Eicke. Wikipedie [online]. Dostupný z URL: [cit. 2013-06-02].

Wilhelm von Holzschuher. Wikipedie [online]. Dostupný z URL: [cit. 2013-06-02]. Zmizelí sousedé [online]. Dostupné z URL: [cit. 2013-12-06].

Živá paměť [online].

Dostupné z URL:< http://www.zivapamet.cz/assets/files/Nacisticka_perzekuce.pdf> [cit. 2013-06-06]. Živá paměť [online]. Dostupné z URL: [cit. 2014-04- 06].

O autorce

Mgr. Barbora Kosturová je absolventkou oboru Učitelství pro základní školy s dějepisem v aprobaci, vyučuje a zajímá se o regionální dějiny a didaktiku dějepisu.

E-mail: bkosturova@seznam.cz